انجنیر محمد انعام واک

افغانستان:

دریم قوت

Download from:aghalibrary.com

۱۳۷۸

افغانستان:

دریم قوت

PROPERTY OF ACKU
8238

لیکوال:

انجنیر محمد انعام واک

PROPERTY OF ARIC
Established 1988

۱۳۷۸ لمریز

ACKU

دکتاب پیژندنه:

نوم	:	افغانستان: دربیم قوت
لیکوال	:	انجنیر محمد انعام واک
کمپوز	:	غازي کمپوزنگ سنتر «مصطفی سحر»
خپرندوی	:	واک فوندیشن دافغانستان لپاره
دواک فوندیشن د خپرونو لړ	:	شپږم
شمېر	:	پنځه سوه
بیه	:	پنځوس روپۍ
نېټه	:	۱۳۷۸ لمریز کال

بسم الله الرحمن الرحيم

ډالۍ

خپلو بچیانو ته:

په دې هیله، چې سبا به دوی ته د درېیم قوت منډه مات شوی وي

ابدالي - آریانا - هیواد

سرليکونه

منته .... درېيم

ضروري يادونه .... څلورم

سريزه .... شپږم

لومړۍ برخه:

سابقه ١

١ - لومړی قوت، دانقلاب تيوري او عمل ٥

٢ - دويم قوت، دانقلاب تيوري او عمل ٨

خو، په افغانستان کې ١٠

لومړی، له ١٩٩٥ نه مخکې ١٢

دويم، له ١٩٩٥ نه را وروسته ١٣

په اجرائيه قوه کې ١٣

ددويم قوت بالقوه ماتې ١٤

دويمه برخه:

ددرېيم قوت تيوري ١٥

ددرېيم قوت جوړوونکي توکي:

١ - افغان ملت ١٨

٢ - يوه ايډيالوژيکه هسته ٢١

٣ - ددرېيم قوت دتصرف اړخ، پير ٢٣

٤ - ددرېيم قوت مذهبي اړخ ٢٥

٥ - لويه جرگه ٢٧

(لويه جرگه او ننني افغان سياست) ٢٨

٦- پخوانی باچا ۳۲
باچا او نشنليزم ۳۷
باچا او ډموکراسي ٤١
باچا او اسلام ٤١

دریيمه برخه:

لنډیز ٤٣

څلورمه برخه:

نتیجه او وړاندیز ٤٩

اخیستنځي او یادښتونه ٥٠

مننه

ځوځو ځلي او هغه هم په ورين تندي او سړه سينه د دې ليکنې د کمپوز وياړ په رښتيا چې د غازي ليزر کمپوزنګ د مشر ښاغلي مصطفی سحر په برخه دی. زه پدې اړه هغوی ته ډېر ډېر کور ودانی وايم.

د دې څېړنې د موخذونو د برابرولو په برخه کې زما دانديوال، د واک فونډيشن د افتخاري غړي او د ختيځ د بيا ودانولو د ادارې (کور) د مشر ښاغلي ډاکتر فريد بزګر زيار او هڅې د ډېرې ستاينې وړ دي.

په پای کې د واک فونډيشن د ټولنيزو څېړنو د څانګې د غړي ښاغلي جبلاني ځواک او د دې فونډيشن د ټول مشرتابه نه چې د دې څېړنې په کار او څېړولو کې يې ماته اوږه راکړه، د زړه له کومې مننه کوم.

انجنير محمد انعام واک

۱۳۷۸ لمريز کال

دوړي نولسمه

ولي آباد - پښتونخوا

ضروري يادونه

له دي يادوني څخه زما مطلب داسلام دبنسټپالنې، بنياد گرايي، سخت دريځي، اورپکي او نورو ننني مروجو اصطلاحاتو دپه ځاى استعمال خبره ده. په انګريزي ليکنو کې ددې ژبې د Islamic Fundamentalism يعنې «اسلامي بنسټپالنې» دډېرې عامې او مروجې کليمې په څنګ کې نن سباد Revolutionary Islam او يا (Sivan, 1985) Islamic Radicalism ، Modern Islamic Fundamentalism او يا Traditional Islamic Fundamentalism او (Roy, O., 1985) Islamist (*) اصطلاحات په عمومي ډول داسلامي سخت دريځي او بنسټپالنې: وهابيانو، اخوانيانو او نورو لپاره استعمال شويدي. ددې پـه څنګ کـې د"Fundamentalist" Islamic Revolutionaries اصطلاح يوازې د«اخوانيانو» لپاره استعمال شوې ده (**).

خو، پدې څېړنه کې کله کله داسې هم شوي چې، «اسلامي بنسټپالنه» داسلامي سخت دريځې دټولوډلو ټپلو لپاره استعمال کړم. په هر حال، سره لدې چې زه لا پخپله داسلامي سخت دريځې او بنسټپالنې بيلو بيلو څانګو ته دلازمو اصطلاحاتو دورکولو په دې کار قانع نه يم، خو بيا مې هم پدې لنډ، تنګ وخت کې ديوه سمدستي ضرورت له مخې د اسلامي بنسټپالنې Islamic Fundamentalism اصطلاح د «وهابيت»، داسلامي راډيکاليزم Islamic Radicalism يا اسلامي سخت دريځې اصطلاح د «اخوانيت» لپاره راوړې او «سياسي ملايان» مې دطالبانو پـه بنه کې د اسلامي سخت دريځې، بنياد

(*) See Anwar-ul Haq Ahady, The Decline of Islamic Fundamentalism, Journal of Asian and African Studies, XXVII 3-4 (1992), pp. 224-241.

(**) Asger Christensen, Religion and Politics in countemporary Afghanistan: The Tragedy of Afghanistan, pp.13.

گرايي او اوريکي سياسي کارکونکي ګڼلي دي. په بله ژبه Islamic Fun-damentalism يا «اسلامي بنسټپالنه» د شيخ الاسلام عبدالوهاب نجدي دمکتب او پيروانو يعنې «وهابيانو» او اسلامي راډيکاليزم Islamic Radi-calism يا «اسلامي سخت دريځي» مې د سيد قطب، مولانا ابو الاعلى مودودي او څه ناڅه آيت الله خميني د طرز تفکر او په ځانګړي ډول د «اخوانيانو» لپاره استعمال کړې ده. خو په مجموعي توګه مې «د اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم» ګډه اصطلاح ټولو ننني افغان بنسټپالو: اخواني، وهابي او طالب ته استعمال کړې ده. خو، په خپلو کې د اسلام د سره ورانې او ويشلې بنسټپالنې بېلو بېلو څانګو ته د اصطلاحاتو دا ډول انتخاب او نسبت ورکول به نه سل په سلو کې په ځای وي او نه خو به، د نومړو «اصطلاحاتو» او «څانګو» ترمنځ د ګډو ايډيالوژيکو ريښو په بنسټ له واقعيت نه لرې وي.

هيله ده، ګران لوستونکي د دې څېړنې په لوستلو کې دا يادونه په نظر کې ونيسي.

په مينه

مؤلف

سریزه

کمونستي راډیکالیزم دخلق- پرچم په بڼه کې دلومړي قوت او اسلامي بنسټپالنه او سخت دریځي داخوانیانو، وهابیانو او ننني سخت دریځو سیاسي ملایانو (طالبانو) په بڼه کې ددویم قوت په توګه، له تر لېږه دډموکراسۍ دلسیزې (۷۳-۱۹٦٤) څخه په افغانستان کې په ښکاره دسیاسي قدرت دنیولو کار پیل کړ. دریم قوت هم دننني بحران ددوو عواملو په توګه دهمدې دواړو قوتونو په وړاندې دډموکراسۍ په نوموړې لسیزه کې منځ ته راغی.

دریم قوت په افغانستان کې یو مترادف ملي جریان دی چې، دلومړي او دویم قوت په څېر یې نه بهرنۍ ننګه او نه کورنۍ پیاوړې سیاسي ډله ټپله، یوه هم نه درلوده. همدلته ؤ چې، لومړي قوت په ۱۹۷۸ او دویم قوت په ۱۹۹۲ کال سیاسي قدرت تر لاسه کړ. خو دې دواړو قوتونو په هیواد کې دسیاسي قدرت په سمبالولو کې په پاتې راتلو، هیواد دسیاسي زعامت له ژور بحران سره مخ کړ.

دریم قوت نن سبا، نه یوازې داچې ددویم قوت په څېر یو بالفعل قوت ندی، په خپل بالقوه حالت کې هم ډېر کمزوری او لوېدلی دی؛ نه یوازې داچې یو یوځي ځواک ندی، یوایډیالوژیک جریان هم ندی. دا سمه ده چې، لویه جرګه، باچا، پیر، افغان ملت ګوند، تصوف، غیر بنسټپال اومعتدل مذهب او کوم غیر سیاسي ملا، بل اوبل ددې قوت مهم جوړوونکي توکي دي. خو، دا ټول سره شیندلي، بېل بېل ځواکونه او منفردې څېرې دي، چې یو موټي کیدو ته اړتیا لري. داسې هم نده چې، ددې قوت مخالفین بیخي له پښو لوېدلي او میدان تش دی. نه، دیوه ټوټه شوي او سټړي شوي یوځي سیاسي قوت په توګه، نه یوازې پرون، بلکې همدانن هم اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم ددریم قوت پیاوړی او ژوندی دښمن دی. نو یو شیندلی، غیر وسله وال او غیر ایډیالوژیک دریم قوت هیڅکله هم یو بالفعل او وړونکی قوت ندی؛ داسې قوت چې دخپل پیاوړي دښمن په ماتولو، په هیواد کې دزعامت راغلې سیاسي خلاډکه کړي.

دریم قوت یو مسلمان او افغان قوت دی. خو، نه یوازې داچې، نه

دپروني لومړي قوت مانفست او نه په لاس کې دننني دوېم قوت «قرآن»[٤] او ایستلې «توره»، یو هم نه لري.

په دغسې یوه عیني چاپیریال کې په ۱۹۸۸ کال کې، دافغان سوسیال دموکرات گوند (افغان ملت) دخپرونکي مرکزي اورگان «افغان ملت» دجریدې دمسؤل مدیر په توگه، ما ددې جریدې په دولسمه، دیارلسمه او څوارلسمه، درې واړو گڼو، کې ددرېیم قوت په هکله څه خپرونې وکړې، چې دهغه وخت ددوېم قوت په توگه داسلامي سخت دریځو او بنسټپالو دسخت عکس العمل سره مخ شوې. له هغې را وروسته، وخت په وخت، لکه نن، څوځو ځلي «درېیم قوت» دافغان سیاست نغری تود ساتلی دی.

نن هم هماغه پروني چاپیریال دی. خو دبو ملي جریان دلاروي په توگه ددرېیم قوت نننني غږ غوږ، سره لدې چې ماته ددې قوت سره داسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم پروني کینه او دښمني مخې ته درولې، بیامې هم دبوه ملي ضرورت له مخې ونشو کولای په درېیم قوت څه ونه لیکم.

پدې څېړنه کې ددرېیم قوت په پرون او نن او ددې قوت په جوړوونکو توکو برسېره، ددې قوت بالقوه - سیاسي، بالفعل - پوځي او ایډیالوژیک اړخونه هم څه ناڅه څېړل شوي دي.

هیله ده، دا څېړنه به په خپل وار، په هیواد کې دملي جریان دلومړي گام په توگه ددرېیم قوت دجوړېدو له لارې، په هیواد کې په «افغاني» بنسټ د «دولت» او «ټولنې» په فزیکي او معنوي بیا رغونه کې لاس وکړي.

په مینه

محمد انعام واک
۱۹۹۹ کال
دسپتمبر ۵ مه
ولي آباد - پښتونخوا

لومړۍ برخه

سابقه:

په افغانستان کې ددموکراسۍ لسيزې (۷۳-۱۹٦٤) په يوه خام ذهني- سياسي چاپيريال کې درې ډوله بېل بېل سياسي جريانونه: دکينو اندېښنو جريان کمونستي راډيکاليزم، دافغانستان دخلکو ددموکراتيک گوند (خلق - پرچم) او شعله جاويد په بڼو کې دلومړي سياسي قوت، اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم داخوان المسلمين په بڼه کې ديوه بنې دويم سياسي قوت او ملي جريان دافغان ملت، مساوات او صداى عوام[۱] په بڼو کې دمعتدل درېيم سياسي قوت په توگه وزېږول[۲].

پدې لسيزه کې درې واړو سياسي جريانونو دښکاره او پټ سياسي او ايډيالوژيک کار په نتيجه کې په ټولنه او دولت، په پوځي او ملکي، دواړو برخو کې څه ناڅه ريښې وځغلولې.

د۱۹۷۳ کال په جولای کې دافغانستان دپخواني صدراعظم محمد دداود خان (۱۹٦۳-۱۹۵۳) [۳]. دکودتا په نتيجه کې ددموکراسۍ لسيزه پاى ته ورسېده. په نوي جمهوري دولت کې دپرچميانو دنفوذ په وجه هم ملي جريان او هم اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم (اخوان المسلمين) ډېر سياسي تاوان وکړ. دپخواني افغان صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال(۱۹٦۵- ۱۹٦۷) [۳*] په وژل کېدو (۱۹۷۳) ملي جريان ته ډېر تاوان واوښت.

ويلاي شو چې تر ۱۹۷۸ کال پورې درېيم قوت يا ملي جريان په عمومي توگه په يوه کمزورۍ او دوو يادو شوو ښيو او کينو سياسي جريانونو په يوه بشپړه سازماني بڼه فعاليت کاوه.

په ۱۹۷۸ کال کې د کيڼ قوت له خوا د سياسي قدرت په نيولو په افغانستان کې ښي قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم) ته د پوځي، سياسي، سازماني او ايډيالوژيک نفوذ ښه چانس لاس ته ورغی. د عربو په مالي امکاناتو يو زيات شمېر نړيوال وسله وال گوريلايي اسلامي بنسټپالي او اخوانيان وپېرودل شول (٤) او په افغانستان کې د روسانو په ضد د جگړې په ليکو کې د خپلو افغان اخواني - وهابي بنسټپالو سره يو ځای شول. دې کار د پاکستاني او افغاني اخوانيانو په پوځي او گوريلايي روزنه کې ډېره زياته مرسته وکړه. په نتيجه کې په افغانستان کې د روس په ضد جهاد او د آزادۍ جگړه د اسلامي بنسټپالو د رهبرۍ لاندې په يوې بشپړې مذهبي جگړې بدله شوه. ملي جريان يا د دموکراسۍ د لسيزې معتدل غير وسله وال او کمزوري سياسي سازمان (دريم قوت) په بشپړ ډول په دې جگړه کې د اسلامي بنسټپالنې او کمونستي راډيکاليزم د سياسي، ايډيالوژيک او پوځي وار لاندې راغی.

افغان ملت له اسلامي بنسټپالو او کمونستانو سره په جگړه کې له يوې خوا، د پښتونستان د مسئلې په سر له پاکستان سره دوراني په وجه او هم د يوې عاملې رهبرۍ د نشتوالي له کبله له بلې خوا د سخت سياسي فشار لاندې راغی او سياسي ډگر په بشپړه توگه اسلامي بنسټپالو ونيوه. په ۱۹۸۰ کال کې د پاکستان له خوا يوازې اوه افغاني جهادي تنظيمونه په رسميت وپېژندل شول. په ۱۹۸۱ کې درې گونی اتحاد د منځ مهالو او څلورگونی اتحاد د بنسټپالو افغان جهادي تنظيمونو نه جوړ شول. په درې گوني اتحاد کې د تصوف د نقشبنديه او قادريه طريقو مشرانو حضرت صبغة الله مجددي او پيرسيد احمد گيلاني او منځ مهالي ملا، مولوي محمد نبي محمدي او په څلورگوني اتحاد کې د سياف اسلامي بنسټپالني، د برهان الدين رباني او گلبدين حکمتيار اخواني تنظيمونو او سخت دريځي ملا، مولوي محمد يونس خالص ځای ونيو.

په ۱۹۹۲ کال، «لومړي قوت» د خلق - پرچم په وجود کې د دويم قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم) نژادگر اړخ (شمال ائتلاف) ته په تسليمېدو سره، د اسلامي بنسټپالنې خپل منځی فرکسيونيزم لا پياوړی او ژور کړ. پر ته

دحکمتیار لـه اخواني گروپ (حزب اسلامي افغانستان) څخه داسلامي بنسټپالنې اوسخت دریځي تولو ډلو، ازبک ملېشې، هزاره حزب وحدت، دمنځ مهالي درې ګوني اتحاد پـه ګډون دشمال ائتلاف دمشرۍ لاندې پـه کابل کې دمجاهدینو اسلامي دولت جوړ کړ. دسیاسي قدرت دوېش پـه سر دتاجکو، ازبکو اوهزاره اقلیتونو ترمنځ اختلافاتو شمال ائتلاف درې ټوټې کړ.

دتېرېـه شوې اسلامي بنسټپالنې دوه اصلي ډلې: درباني - مسعود دمشرۍ لاندې نژادګره اسلامي بنسټپالنه یوې خوا اودحکمتیار دمشرۍ لاندې سوچه اسلامي بنسټپالنه بلې خواته دسیاسي قدرت ددوو مهمو مدعیانو پـه توګه پـه خپلو کې سره ولوېده. دسیاسي قدرت دنیولو پدې اخ وډب کې دربیم قوت پـه ډېره اسانۍ لـه صحنې ووت. سره وېشلې اسلامي راډیکالیزم او بنسټپالنه دافغانستان د پوځي-سیاسي ډګر یوازیني پوځي قوت پاتې شو. پـه نوم شمال ائتلاف یااسلامي نژاد ګر راډیکالیزم دسیاف د وهابي بنسټپالنې پـه مرسته تر ۱۹۹۷ کال پورې پـه کابل کې خپل حکومت وساته. تردې کال پورې داسلامي بنسټپالنې اونژادګر راډیکالیزم دسیاسي - نژادي برلاسي غوښتنو پـه نتیجه کې افغانستان پـه څلورو نژادي - سیاسي حوزو وېشل شو(٥).

پدې مرحله کې (۹۷-۱۹۹۲) نژاد ګر اسلامي راډیکالیزم پـه شمال اوسوچه اسلامي راډیکالیزم پـه جنوب کې داسلامي بنسټپالنې ددوو سره ورانو ډلو پـه توګه پـه هیواد کې دلومړي قوت (کمونستي راډیکالیزم) دلـه منځه تللو پـه نتیجه کې دقدرت راغلې سیاسي خلا ډکه نکړای شوه.

لـه ۱۹۹٤ څخه، پـه جنوب کې دسوچه اسلامي راډیکالیزم ځای نویو سیاسي شوو ملایانو ونیوه اود کلیوالي، ښاري، افغاني او پاکستاني مدرسو دطالبانو، ملایانو اومولویانو څخه جوړ دطالبانو اسلامي تحریک پـه افغانستان کې دسیاسي قدرت دنیولو کار پیل کړ. ځینو داتحریک دربیم قوت وباله. پـه ښکاره خو همداسې هم وه. ځکه چې، دنوي دولت پـه تاسیس اودسیاسي قدرت د خلا پـه ډکولو کې دناکامې او تېرېـه شوې اسلامي بنسټپالنې اوراډیکالیزم ځای داسلام همدې نوي سیاسي -پوځي بدیل ونیوه. خو،

دايډيالوژۍ، ماهيت اوسياسي غوښتنو په بنسټونو داتحريک اصلاً دمجاهدينواو ياد پخوانۍ اسلامي بنسټپالنې له ادامې نه بل څه نشي کېدای. دومره ده چې، داخواني او وهابي بنسټپالنې سياسي کارکوونکي دعالي تحصيلاتو خاوندان وو او دطالبانو دبنسټپالنې سياسي کارکوونکي زيات زيات له چني اوچټ نه نيولي ترطالب، ملا، مولوي، مولانا او شيخ الحديث پورې دبې سواده او باسوادو فارغ التحصيلانو لنبکر دی. نو، دطالبانو اسلامي بنسټپال تحريک دشکل له مخې څه ناڅه يوداسې درېيم قوت ګڼل کېدای شو چې يو يې سوچه اوبل يې نژادي شوی اسلامي راډيکاليزم دواړه له سياسي او پوځي صحنې ليرې اوپخپله يې دهغوی ځای ونيوه.

طالبان په ايډيالوژيک او سياسي بنسټونو داسلامي بنسټپالنې اوراډيکاليزم ادامه ده، نه يو درېيم قوت. دومره ده چې په افغانستان کې يې دنژادي شوي اسلامي راډيکاليزم، کمونستي پاتې شونو اوشيعه نژادګر راډيکاليزم په ضد له جنوب څخه په وسله واله مبارزه لاس پورې کړ او ترننه يې دهيواد په سلو کې څه ناڅه پنځه اتيا پراخوالی دخپل پوځي او کلتوري کنترول لاندې راوستی دی. دنژادي اسلامي راډيکاليزم په ضد داسلامي بنسټپالنې پوځي اوسياسي مورچل، په ختيځ دپښتنو طالبانو په تندي دپښتني نژادپالنې تاپه نشي وهلی. دطالبانو تحريک يوبشپړ اسلامي بنسټپال تحريک دی چې، دپرونۍ سترې شوې اسلامي بنسټپالنې اوله پښو لوېدلي کمونستي راډيکاليزم په څېر يې دافغانستان سياسي خپلواکي، ملي واکمني اودخاورې بشپړتيا تول له جدي خطر سره مخ کړيدي او لګيادی دافغان نشنليزم دپېړيو پېړيو لاس ته راغلي ملي ارزښتونه ديوه بنسټپال نظام په نا اشنا اوغير افغاني ارزښتونو بدلوي.

وېلای شو چې، په افغانستان کې درېيم قوت نه يوازې په بالفعل ډول، بلکې ديوه مستقل سياسي بالقوه قوت په توګه هم ان له ۱۹۷۸ څخه راپدې خوا منځ ته ندی راغلی. دومره چې له ۱۹۹۲ راهيسې ددرېيم قوت دجوړېدو لپاره څه انرژي ذخيره شوې ده. ددرېيم قوت دپېژندنې لپاره پکار ده، مخکې ترمخکې لومړی او دويم قوت څه ناڅه وپېژنو.

۱-لومړی قوت، د انقلاب تیوري او عمل:

کمونستي راډیکالیزم له ۱۹۱۷ او بیا په افغانستان کې له ترلې له ۱۹۵۰ لسیزې[۶] راپدې خوا یو تشکیلاتي - ایډیالوژیک مېکانیزم لرلی دی. له ۱۹٦٤ څخه را وروسته دا میکانیزم د بریوخ شو. د افغانستان د خلکو د دموکراتیک گوند دواړو څانگو خلق او پرچم، په ترتیب سره په کلیوالي او ښاري نفوس کې د خپل نفوذ ستنې و درولې او د یوه وسپنیز د سپلین او ایکې یوې قوماندې له مخې یې د ځوار لسو کلونو په موده کې د شوروي اتحاد د کمونست گوند د ایډیالوژیکي او تشکیلاتي تجربې او د شوروي اتحاد په پوځي او مالي مرسته یې تر ۱۹۷۸ کال پورې په افغانستان کې د یوې بریالۍ پوځي کودتا امکانات برابر کړل. په ۱۹۷۸-۱۹۹۲ دوره کې د خلق او پرچم د څانگو په وجود کې دا قوت د ډېرو مهمو تشکیلاتي تجربو خاوند شو. دې قوت د ۱۹٦٥ کال په جنورۍ کې د خپل تاسیس[۷] سره سم د مارکسیزم-لنینیزم د اصولو له مخې د یوې بې طبقې ټولنې د جوړېدو لپاره طبقاتي مبارزه[۸] پیل کړه. دې گوند په ۱۹٦٦ کال کې د خلق او پرچم په نومونو انشعاب وکړ. د لومړي قوت دا دوه ډلگۍ په ۱۹۷۷ کال کې سره بیا یو شوې[۹] او په ۱۹۷۸ کال کې یې له پاسه، انقلاب ته ورته، د یوې پوځي کودتا په کولو سیاسي قوت په لاس کې ونیوه.

په افغانستان کې د ۱۹۷۸ کال د ثور کودتا عیني شرایط په دې توگه د څېړلو دي: په ۱۹۷۰ لسیزه کې د افغانستان سیاسي - اقتصادي جوړښت، له پاسه د یوه انقلاب کولو ته لاره اواره کړې وه. زاړه سیاسي حاکمیت چې «خان»، «ملک» او «ملا» په کې لاس درلود، په ۱۹۵۰ لسیزه کې د داود خان (۱۹۵۳-۱۹٦۳) د نوې کونې (Modernization) د هلو ځلو په نتیجه کې خپل ځای پرېښی و. دولت د عایداتو نوې سرچینې پیدا کړې وې. په ختیه د ښېښتنې پورتنۍ طبقې د خان او ملک په څوی برسېره په پوځ کې د منځنۍ او ښکتنۍ طبقې څخه د پوځي افسرانو د استخدام او روزنې په نتیجه کې د پورتنۍ طبقې په څنگ کې، په ۱۹٦۰ لسیزه کې د وروستیو دوو طبقو نفوذ هم پیدا شو؛ چې پدې ډول په پوځ کې د لومړي قوت په توگه د کمونستانو،

ددویم قوت په توګه داسلامي بنسټپالو - اخوانیانو او ددریم قوت په توګه دنشنلستانو لاس ننوت.[۱۰]

ځمکه واله Landed class او پانګه واله Bourgeoisie class طبقې کمزورې او په هیواد کې دنفوس په پرتله دزراعتي ځمکې کموالي، ددولت په وړاندې د مخالفت دتکولو په خاطر له ځینو ځمکه والو نه دامیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱) په دوره کې دځمکو اخیستل او دشرعې دتوارث دقانون له مخې دمړه پهاولاده دهغه دملکیت دوېش په بنسټونو په هېواد کې یوه پیاوړې ځمکه واله طبقه له سره موجوده نه وه (Kakar 1979)[۱۱]. په ۱۹۵۰ لسیزه کې داقتصاد نوي کولو (Modernization of Economy) داطبقه نوره هم کمزورې کړه. دکمپرادور Comprador په بڼه کې ددولت له خوا منځ ته راغلې پانګه واله طبقه ددولتي بیروکراتانو State Bureaucrats په خدمت کې وه[۱۲]. پوځي او ملکي بیروکراتانو د یوې طبقې ملا هم نه تړله. نوله ۱۹۵۰ لسیزې نه وړاندې د پوځي کودتا ګران کار دسیاسي اقتصاد د ددوو وروستیو لسیزو ډراماتیکو بدلونونو، افغان سیاست ته دپوځ په رابنکلو، آسانه او له پاسه دیوه انقلاب دکولو لار اواره شوه[۱۳]. همدلته ده چې په ۱۹۷۰ لسیزه کې افغان دولت دوه ځلې له پاسه چپه شو.

برسیره پردې:

* په ۱۹۷۰ لسیزه کې په خپلو پښو باندې ددولت په دریدلو، له دولت نه بیل شوی «خان» او «ملا» دومره پیاوړي نه وو چې دمخالفینو پیاوړی کتار جوړ کړي؛[۱٤]

* ددولت دمخالفینو په توګه په خپلو کې سره وران لومړی قوت (کمونستان) او دویم قوت (اسلامي بنسټپالنه، اخوانیان) ددولت دچپه کولو ولسي پیاوړتیا نه درلوده؛[۱۵]

* په ۱۹۷۰ لسیزه کې ددرنو اقتصادي ستونزو نه موجودیت هم، ښکاره ده چې، ددولت دغور ځولو عوامل نشو برابرولای[۱٦]؛

* په یوه ناراضه او بې مسئولیته «زما یې څه» موقف کې منځنی تحصیل یافته قشر خوییخی ددولت په ضد پیاوړی ګواښ نه و[۱۷].

همدا راز لومړي قوت د خلق - پرچم په بنیه کې په ۱۹۷۸ کال، د یولړ انقلابي اهدافو د تطبیق لپاره د ښکتنی طبقې د خپلولو په خاطر (Gupta,1986)[۱۸] شپږم، اوم او آتم دري فرمانونه صادر کړل.

* شپږم فرمان د پور - سود او ګروی نه د خلاصون فرمان و. د خلق - پرچم د حکومت د یوه وزیر (زېري) له خولې دي فرمان په سلو کې د ۸۱ کلیوالو کورنیو پور خلاص کړ (Male، ۱۹۸۲)[۱۹].

د افغانستان د چارو یوه روسي متخصص Glukhoded د اټکل له مخې شپږم فرمان د افغان بزګرو د یرش بیلیونه افغانی (یوبیلیون امریکایی ډالره، ۱۹۷۸) پور پرې کړ (Glukhoded, 1978)[۲۰]. مشهور هندي کمونست مکرجی Mukherjee په ۱۹۷۸ کال کې دا پور ۷۲۲ میلیون افغانی (ثلیریشت میلیونه امریکایی ډالره) ښودلی دی[۲۱].

* لومړي قوت دولور او واده په هکله فرمان د ۱۹۷۸ په اکتوبر کې صادر کړ[۲۲]:

* او د دی قوت بل فرمان بې ځمکو اولږ ځمکو بزګروته د شخصی ځمکو دوریا ویش آتم فرمان و[۲۳]. دي فرمان په هیواد کې د شپږ میلیون جریبه ځمکې (۱، ۲ میلیون هکتاره) د ضبط او توزیع او برسیره پر ۵، ۲-۲ میلیون کوچیانو یې د ۰۰۰ ۶۳۰ بې ځمکو اولږ ځمکو کورنیو اټکل کړی و. خود خلق - پرچم حکومت یوازې او یوازې ۰۰۰ ۳۳۰ هکتاره ځمکه ضبط او لدې ځمکې نه یې یوازې ۰۰۰ ۲۸۷ هکتاره ځمکه هغه هم په یوازې ۰۰۰ ۲۹۶ بزګرو وویشله (Mukherjee, Glukhoded)[۲٤].

نو ویلای شو، داخو درېږو طبقاتي مناسباتو (طبقاتي ګتې -Class In terest) د له منځه وړلو، د خلکو په اجتماعي ژوند کې د لومړي قوت لاسوهنو (Halliday, 1988) Conflect between State and Tribes[۲۵] او له اسلام سره، چې د خلکو په اجتماعي ژوند کې ښځښن نفوذ لری، د لومړی قوت بې پروا برخورد او دښمني (Shahrani, 1984)[۲٦] ود چې خلک یې په لوی لاس د لومړي قوت په ضد، هغه هم د دویم قوت اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم د رهبری لاندې، د ملی قیام په بنیه وسله وال او راپورته کړل.

نو په زغرده ویلاي شو چې، په افغانستان کې د ۱۹۷۰ لسیزې په پاي کې د دولت په ضد دلومړي قوت پوځي عمل ولسي بنسټ نه درلود. خوله پاسه د(Trimberger, 1978) دطرح شوی انقلاب له ماډل سره دلومړي قوت (خلق-پرچم) د ۱۹۷۸ کال پوځي عمل پیاوړی ورته والی او دخپلو غلطو تکتیکونو له مخې چې د دې قوت انقلابي پروگرامونه یې ناکام کړل، فوق العاده توپیر لري[۲۷].

په ۱۹۸۰ کې دې گوند له مجاهدینو سره ملي روغه جوړه اعلان کړه. په ایډیالوژیک لحاظ یې دطبقاتي مبارزې په بنسټ سوسیالست پروگرام شاته واچاوه اوله ۱۹۷۸ راهیسې یې خپل تول صادر شوي فرمانونه بېرته واخیستل. دې قوت په ۱۹۸۸ کال کې له افغانستان څخه د روسانو د وتلو نه وروسته تر ۱۹۹۲ کال پورې ځانته د «وطن گوند» نوم ورکړ او په یوازې ځان یې د مجاهدینو د سخت پوځي یرغل سره سره ځان ژوندی وساته.

دهمدې قوت په وجود کې وچې، دشوروي اتحاد امپراطوري له خپل ایډیالوژیک سنگر کمونیزم سره یو ځای له پښو ولوېده. له افغانستان څخه د روسانو له وتلو نه وروسته په ۹۲-۱۹۸۸ دوره کې دې قوت په افغانستان کې دریم قوت ته ورته سیاسي لار ونیوه.

۲-دویم قوت، دانقلاب تیوري او عمل:

په عمومي توگه په عربو کې له اتلسمې[۲۸] او په افغانستان کې د نولسمې پېړۍ له پایه[۲۹] د وهابیزم ظهور او عروج، په شلمه پېړۍ کې د پنځه پیري ملایانو ظهور، بیا په ۷۰-۱۹۶۰ لسیزو کې د اخوان المسلمین نړیوالې ودې او پیوستون[۳۰] په سیمه او نړۍ کې د اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم ایډیالوژیک او تشکیلاتي حضور او نفوذ پیل کړ.

په نړیوال کچ په لسمه پېړۍ کې له الموارد ي(Al-Mawardi) نه، په ۱۹۸۰ لسیزه کې تر امام خمیني پورې زیات شمیر دیني پوهانو په اسلامي حکومت او د دې حکومت د حکمرانانو په توگه په دیني عالمانو (Ulema) ټینگار کړیدي(Khomeini, 1981)،[۳۱]. مشهور ایراني راډیکال اسلامي پوه علي شریعتي په اسلامي حکومت کې د علماو له حکمران موقف سره

مخالفت بنودلی دی(Akhavi, S 1982) [۳۲].

اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم حاکميت په اسلامي نظام کې په خداي (ج) پورې تړلې ګڼي او شريعت يو داسې الهي قانون بولي چې د خلکو پواسطه بدليداي نشي. اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم اسلامي دولت يو ايډيالوژيک او دنړۍ دټولو مسلمانانو شريک دولت بولي (وګورۍ احدی ۱۹۹۱)[۳۳].

داسلامي دولت دنده په اسلامي بنسټونو دټولنې جوړول او اسلامي قلمرو ته پراختيا ورکول دي. اسلامي بنسټپالنه او راډيکاليزم دنړۍ دټولو مسلمانانو يووالی او دجهاد او تورې په زور يو داسې نړيوال اسلامي دولت غواړي چې په ايډيالوژيک بنسټ ولاړ وي نه په نژاد او مليت. حاکميت پدې دولت کې دخدای په لاس کې دی. يعنی ټول دولتي اداری سيستم دخداي په قانون ، شرعې، چليږي. اسلامي بنسټپالنه پدې عقيده هم ده چې داسلامی دولت تأسيس يوازې او يوازې داسلام دعملي کيدو لپاره دی او بس.

داسلامي دولت ټولواک Chief Executive (امير ، خليفه، امام) چې په اسلامي دولت کې له ټولو نه زيات مقتدر او دزيات واک خاوند دی بايد نروي نه ښځه [۳٤].

دمولانا ابو الاعلی مودودی په خلاف، ايت الله خميني داسلامي دولت مشر په شرعې او نورو چارو باندې په پوهېدلو مکلف ګڼي. امام خميني او مودودی دواړه «اجتهاد» او د «شرعې بشپړ تطبيق» داسلامي دولت دمشرۍ دوه بنسټيز شرطونه او حتمي دندې ګڼي. پداسې حال کې چې سيد قطب او مودوی داسلامي دولت دمشر دانتخاب خبره دخلکو خوښې ته پريږدی؛ خميني دممتازو علماو له خوا د هغه په ټاکلو ټينګار کوي.

په هر حال، نه قطب، نه مودودي او نه خميني يوهم دموکراسي دخلکو دحاکميت داصل په توګه (Sovereignty of the people) نه مني (Binder, 1988, Fischer, 1983) [۳۵].

شريعت(Sharia) او فقهې(Islamic Jurisprudence) ته په زيات اهميت ورکولو سره سره، بياهم نه خميني او نه قطب، يوه هم، داسلامي

حکومت په قضائیه سیستم (Judiciary) رښا نده اچولې (Adam, 1983)[۳٦]. خو، داسلامي دولت د «تولواک» او د «قضائیه سیستم» په اهمیت باندې داسلام په ټینګار، خمیني اسلام یو متمایز نظام ښیي. خمیني وایي چې، «عدالت» اسلامي فقهاو ته یو فوق العاده واک ورکوي. په هر حال، سره لدې چې سني بنسټپالو اسلامي پوهانو او متفکرینو قضایي سیستم ته ډیر پام ندی اړولی، خو دیوه قانون په توګه د شرعي بشپړ انفاذ داسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم ډېره ستره سیاسي غوښتنه ده[۳۷].

له ملي جریان او نشنلیزم سره په مخالفت کې اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم یوه خوله ده. وایي چې نژادي - قومي سرحدات سیاسي ارزښت نلري. یوازې دیني اختلافات دي چې د مسلمان او غیر مسلمان په منځ کې رسمیت لري (Pipes, 1983)[۳۸].

اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم له نشنلیزم سره نه یوازې دیوه نړیوال اسلامي سیاسي سیستم د نه منلو په سر وران دي، بلکې دابنسټپالنه نشنلیزم په سیکولریزم هم تورن کوي (Eposito, 1983, Sivan, 1985, Piscatori 1986)[۳۹].

او بالاخره اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم له نشنلیزم Nationalism، نوې کونې Modernization او سیکولریزم Secularism، درې واړو سره کلک دښمن دي[٤٠].

خو په افغانستان کې:

اسلام د خپل ظهور څخه تر ۹۲-۱۹٦٤ پورې په سیاسي قدرت کې دونډې او په افغان ټولنه کې له شتو سیاسي، اجتماعي او کلتوري واقعیتونو پښتونولي، پښتنانه او افغان نشنلیزم درې واړو سره دسیاسي ګوزارې او جوړښت ښل ښل پړاوونه وهلي دي. خو، په عمومي توګه تر ۱۹٦٤، په تیره بیا تر ۱۹۷۸ پورې، اسلام په افغان ټولنه کې له دولتي سیستم نه آزاد د قدرت دیوې اجتماعي ستنې په توګه د خپل تصوف، په دولت او ټولنه، دواړو، کې د قدرت دسیاسي او اجتماعي ستنې په توګه د خپل مذهب او د حنفي فقهې په بنسټ د ولاړو درې ګونو شرعي محکمو (قضائیه قوه Judiciary) په بڼه کې په

افغان دولت کې دخپلې سیاسي ستنې په درولو اکتفا کړې وه[٤١].

دقدرت همدې درې گونو ستنو اسلام ته په افغانستان کې معتدله (Moderate) بڼه ورکړې وه. همدې اعتدال، اسلام په افغانستان کې له افغان نشنلیزم سره په سیاسي او ان په ځینو برخو کې په عقیدوي جوړښت کې راوستی و[٤٢]. په حقیقت کې همدې جوړښت په معاصر افغانستان کې، دسیاسي قدرت یو عنعنوي مثلث (Executive, Judiciary, Legislature) Triangle of Political Power منځ ته راوستی و[٤٣]. په ١٩٦٤ کې ددموکراسۍ دلسیزې په پیل سره، اسلام په افغان سیاست کې خپل پورتنی سیاسي موقف دځان لپاره کم وباله؛ له تیوریکي پلوه له ١٩٦٤ او په عملي لحاظ له ١٩٧٨ نه، اسلام په سیاسي لحاظ راډیکال او په عقیدوي لحاظ بنسټپال شو[٤٤].

په همدې بنسټ یې په افغان سیاسي ډگر کې دسیاسي «دویم قوت» په توگه په هېواد کې دسیاسي «لومړي قوت» کمونستي راډیکالیزم او سیاسي «دریم قوت» افغان نشنلیزم په ضد دمخالفت مورچل جوړه کړه.

په ٧٩-١٩٧٨ کې دې اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم په افغانستان باندې دروسانو دپوځي یرغل څخه په استفادې غټې پوځي - مالي امکانات لاس ته وروړل. په ١٩٩٢ کال یې دسیاسي قدرت په نیولو د سیاسي قدرت نوموړی افغان عنعنوي مثلث مات او په افغانستان کې یې د افغان نشنلیزم په لاس جوړه شوې څو سوه کلنه سیاسي دستگاه ورانه کړه.

په اسلامي دولت کې د «دیني علماو» او «اسلامي سخت دریځو» په حاکم رول باندې داسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم دعملي تینگار له مخې په ٩٧-١٩٩٢ دوره کې په کابل کې له طالبانو نه مخکې درباني - حکمتیار د ١٩٩٧ کال دگډ حکومت غټې پوستونه نه یوازې داچې په نژادي بنسټ ویشل شوي وو او تاجکو ان دپښور د ١٩٩٢ کال داپریل د ٢٤ نېټې دتړون[٤٤*] په بنسټ دقوماندان مسعود دشورای نظار او رباني دجمعیت له لارې دجمهوري ریاست، ددفاع، بهرنیو او کورنیو چارو دوزارتونو په شمول نور مهم او غټ دولتي پوستونه خپل کړل، په سلو کې ٢، ٨٥ دا پوستونه اسلامي سخت دریځو او پاتې په اصطلاح منځ مهالو او نورو تنظیمونو ته ورکړل شوي وو (دواک

فونډیشن Wak Foundation for Afghanistan (WFA) څېړنه [٤٥].

په افغانستان کې ددویم سیاسي قوت په توګه اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم داجتماعي، اقتصادي، کلتوري او سیاسي ژوند په ټولو اړخونو کې دنړیوالې اسلامي بنسټپالنې په لارو روان دی. په افغان بنسټپالو - اخوانیانو کې حکمتیار، چې دګوند ډېر کار کوونکي یې دده په ګډون دسیکولر لوړو تحصیلاتي موسسو زده کړي او فارغان دي، هم داسلامي حکومت په راس کې داسلامي علماو (ملایانو) سره جوړندي. حکمتیار له یوې خوا ددموکراسۍ او علماو رول ردوي. خو، له بلې خوا، انتخابات او په چارو کې دخلکو ګډون mass participation مني [٤٦].

حکمتیار په ۱۹۸۹ کال کې داسلامي نړیوال حکومت دجوړېدو دلومړي ګام په توګه دپاکستان او افغانستان ترمنځ دیوکانفدریشن (Confederation) دجوړېدو وړاندیز وکړ [٤٧].

خالص او ملګري ملایان یې هم داسلامي حکومت په راس کې دملایانو په تېره ولاړ دي. رباني او سیاف پدې هکله څه غوځ دریغ نه دی ښودلی. خو، اسلامي بنسټپالنه او راډیکالیزم دطالبانو په بڼه کې په افغانستان کې یوازې او یوازې ملایان داسلامي دولت ټولواک ټولی ګڼي اوبس.

له ۱۹۹۲ کال نه وړاندې دالهي قانون په توګه دشرعې په انفاذ باندې دافغان بنسټپالو او سخت دریځو ټینګار ځکه بې ځایه و چې داقانون دافغان دولتونو له خوا نافذو. خو، له ۱۹۹۲ نه راپدې خوا، سیاسي قدرت ته په رسېدو، داسخت دریځي ددې قانون دانفاذ په یوه داسې وچه بڼه اخته دي چې ورځ په ورځ دټولنې او ددې قانون ترمنځ واټن زیاتیږي.

دادی دطالبانو په دولتي ډوله تشکیل کې ددیني علماو په حاکم رول باندې داسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم دعملي ټینګار له مخې ددینې علماو (ملایانو) فیصدي څېړو [٤٨].

لومړی، له ۱۹۹۵ نه مخکې:

- په پنځه کسیزه اوچته شورا (Inner Shura) کې ټول ملایان، سل په سلو کې.

– په مرکزي يوولس کسيزه شورا (Central Shura) کې نهه تنه ملايان، ۸۲ په سلو کې.

– په پنځو تنو واليانو کې ټول ملايان، سل په سلو کې.

نو په مجموعي توگه د طالبانو د اسلامي تحريک د مشر ملا محمد عمر په گډون په ټوله دوه ويشت کسيزه رهبرۍ کې د ديني عالمانو (ملايانو) سلواله (فيصدي)، ۹۱ کيږي (*۴۸).

دويم، له ۱۹۹۵ نه را وروسته (*۴۸):

داسلامي امارت دامير المؤمنين په توگه د ملامحمد عمر نه وروسته:

– داسلامي دولت د رياست او صدارت د گډې رهبرۍ په اوه کسيزه شورا کې د ديني علماو (ملايانو) سلواله، سل په سلو کې.

– په صدارت پورې په تړلو نهو سترو دفترونو کې د ديني علماو سلواله، سل په سلو کې.

–داسلامي دولت د اداري رياست په پنځو غټو پوستونو کې د ديني علماو سلواله، سل په سلو کې.

– د کابل ولايت په څلورو غټو ولايتي پوستونو کې د ديني علماو سلواله، سل په سلو کې.

– په اوو ولايتونو کې اوه واړه واليان ملا يان دي، سل په سلو کې.

– دبهرنيو چارو وزارت کې دا سلواله تيټه ده. پرته له وزير نه چې ملا دی، پنځه غټې ځانگې غير ملايانو ته ور کړل شوې وې (۱۹۹۸).

–په اجرائيه قوه (کابينه) کې:

دافغانستان بانک، کابل ښاروالۍ، او د دولتي استخباراتو درئيسانو په گډون يوويشتو وزارتي پوستونو کې دا سلواله په سلو کې سل ده.

نو په زغرده ويلاي شو چې اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم د طالبانو په وجود کې ټوله دولتي دستگاه په خپل لاس کې نيولې او ملايان يې داقتصادي، اجتماعي، سياسي او کلتوري بنسټونو په راس کې درولي دي.

ليدل کيږي چې په ۹۹-۱۹۹۲ دوره کې دربانې – حکمتيار او طالبانو په وجود کې د دويم قوت، اسلامي بنسټپالنې او راډيکاليزم، دولتي تشکيل

يو بشپړ اخواني، اخواني - نژادي، نژادي او ملايي تشکيل دی.

ددويم قوت بالقوه ماتې:

درېيم قوت په بالقوه ډول اوس څه بريالی خو، په بالفعل ډول ښه مات او دويم قوت په بالفعل ډول ښه بريالی خو په بالقوه ډول څه مات او د دې ماتې عوامل په لاندې ډول دي:

* په اسلامي بنسټپال کلتور باندې د ملي کلتور د بدلولو هڅې، د ملي ثقافت او کلتوري شتمنيو لوټ تالان، وهابي لامذهبي تشدد او لاس اچونې، اخواني سخت دريځي او د عقايدو تفتيش، ډېر وچ ملايي سني مذهبي تعصب، په جوماتونو کې د حاضرۍ اچول او په ديني مدرسو باندې د عقلي او سيکولر ښوونځيو او پوهنځيو بدلول، اجباري ږيره، د ښځو د کار او زده کړې مخنيوی او په پای کې د خلکو په اجتماعي - کلتوري ژوند کې په نورو ورته لاسوهنو سره، اسلامي بنسټپالنه لګيا ده په عام ډول افغان ملی کلتور او په ځانګړي ډول د پښتونولۍ يو داسی محافظه کار اجتماعي - سياسي نظام چې لا يې هم، د دين په ګډون، د ژوند په ځينو کلتوري - سياسي برخو کې د بلې ايډيالوژۍ برلاسي نده منلې (۴۹) په خپل ضد راپاروي.

* په زوره د دولتي - شخصي ځمکو په خپلولو سره په يوه لږ وخت (۹۷-۱۹۷۸) کې د يوه نوي قوماندان - فيوډال د منځ ته راغلي قشر په وړاندې د خلکو کرکه.

* له پيل پيل، ۱۹۹۲ نه، د پېښور د تړون په بنسټ، په افغانستان کې د اسلامي دولت د مشر په توګه د يو تاجک تاکل او بيا په دويم پړاو کې په طالبانو پسې د پښتنو د ترلو ډېر تېول او تېول اسلامي بنسټپالنې ته وتلی دی؛

* په هيواد کې د لومړي قوت د ماتې نه وروسته د سياسي زعامت د خلا په ډکولو کې د دويم قوت پاتې راتلل.

* سياسي استقلال، ملي واکمني، د خاوري بشپړتيا او ملي اقتصاد ته ارزښت نه ورکول او په قومي - نژادي حوزو باندې د يوه موټي هيواد دويش پړه په لومړي قوت، کمونستي راډيکاليزم، برسيره په دويم قوت، اسلامي بنستپالنې هم راځي.

دوېمه برخه

دډرېيم قوت تيوري:

نه يوازې دا چې، درېيم قوت دخپلې غير انقلابي طبعې له امله دعمل کومه انقلابي تيوري نلري، په افغانستان کې ديوه بشپړ درېيم قوت دنشتوالي له کبله ددې قوت دريفورم کومه واحده تيوري هم په لاس کې نشته. دتيورۍ دانشتوالی په سيمه ييز او نړيوال کچ څه چې په ملي کچ هم دنشنليزم دخام پخلي او يا نه پخلي او نه تبلور نتيجه ده. دناپېيلو هېوادونو نړيوال غورځنګ اودسوسيال دموکراتانو نړيوال پيوستون په نړيوال کچ يو داسې سياسي- ايډيالوژيک پيوستون منځ ته ندی راوستی چې په سيمه ييز کچ ورته سياسي قوتونه وزېږوي.

په افغانستان کې هم درېيم قوت په يوه بشپړ ګوندي- سياسي او ايډيالوژيک، غير دولتي بڼه کې وجود نلري. ددموکراسۍ په لسيزه کې لکه چې مخکې ووېل شول دريم قوت يوازی د «افغان ملت» او «مساوات» په بڼو کې په ډير کمزوری ايډيالوژيک او سازماني ډول منځ ته راغی. خو هغه هم دلومړي (۹۲-۱۹٦٤) او دويم قوت (۹۹-۱۹٦٤) دواړو له خوا وتکنېده.

په دولتي بڼه کې نشنليزم په دولسمه پېړۍ کې په خپل سياسي- بشپړ تيا يې لومړي پړاو کې دلومړي پښتنانه نشنليزم، په اتلسمه پېړۍ کې ددويم پښتانه نشنليزم په بڼه کې او دافغان نشنليزم په خپل دريم بشپړ تيايي پړاو کې دننني دريم غير دولتی نيمګړي دريم قوت منډمات کړيدی. دافغان نشنليزم په لاس جوړ افغان دولت هم په نړيوالو سياسي کتارونو کې په يوه دريم کتار کې په پاتې کېدو، مثلاً دناپېيلو هيوادونو ديوه مؤسس غړي په توګه، پخپله ديوه دريم قوت حيثيت خپل کړی و. نو، که ننني دريم قوت هوښيارو ي،

پکارده دافغانستان دننني «سیاسي جغرافیې»، «دولت» او «ټولنې» دجوړوونکي افغان نشنلیزم څو سوه کلنه تاریخي تجربه خپل ننني سیاسي جریان ته دحقانیت او مشروعیت سیاسي سابقه او ددې سابقې په بنسټ، په افغاني هویت ددولت او ټولنې دفزیکي او معنوي بیا رغونې کار خپل سیاسي حق وګڼي.

داخو له ۱۹۶۰ لسیزې څخه مخکې ؤ چې، په افغانستان کې دلومړي، دویم او دریم قوت دجوړیدو «ایډیالوژیک» بنسټونه منځ ته راغلل. خو په نوموړې لسیزه کې دخامې دموکراسۍ راتګ ددې درې واړو قوتونو لپاره خام «عملي» بنسټ جوړ کړ. لومړی، لومړي قوت دکمونستي راډیکالیزم ددکتاتورۍ او ترور دنظام په توګه ددموکراسۍ له راتګ څخه په څوارلسو کلونو کې، او ددویم ځل لپاره دویم قوت، داسلامي بنسټپالنې دمذهبي دکتاتورۍ او ترروریزم دیوه نظام په توګه ددموکراسۍ له نوموړي راتګ څخه په ۲۸ کلونو کې سیاسي قدرت ته په رسېدو، دخپلو انقلابي تیوریو دعمل ناکامه مظاهره وکړه.

په افغانستان کې دننني دریم سیاسي قوت په بڼه کې دملي جریان تیوري په نورو ځانګړتیاو برسیره، د «سیاسي استقلال» او «ملي حاکمیت» په دوو ډیرو مهمو بنسټونو له کمونستي او اسلامي راډیکالیزم څخه بیلیږي:

* «سیاسي استقلال» دملي جریان یو داسې ملي ارزښت دی(۵۰) چې داجریان پخپلو کې ددوو سره ورانو «استعماري» نظامونو، کیڼ کمونستي او ښي اسلامي راډیکالیزم نه دیوه «خپلواک» نظام په توګه بیلوي؛

* «ملي حاکمیت» په یوه ملي جریان کې یو داسې بل بنسټیز ارزښت دی چې دخداي (ج) له حاکمیت نه وروسته دخلکو دمسلم حق په توګه دهغه منل(۵۱) نه یوازې ملي جریان دکمونستي اواسلامي راډیکالیزم دترور او دکتاتورۍ له دوو نظامونو نه بیلوي، هغه ته یوه دموکراتیکه پیژندنه هم ورکوي؛

* دموکراسي، پارلماني سیستم او انتخابات، دسیاسي ګوندونو تعدد، دبیان، عقیدې او عبادت آزادي(۵۲) دملي حاکمیت عملي چارې دي چې ملي جریان ته دننني دریم قوت په بڼه کې ملي اعتبار او مشروعیت ورکوي؛

* افغانستان د یو خپلواک، افغان او اسلامي هیواد په توګه اود افغانستان دولت چې د بنسټ ډبره یې اعلیحضرت احمد شاه بابا ایښودې ده، یو «افغان» دولت منل [٥٣] د ملي جریان نورې بنسټیزې نښې او غوښتنې دي.

* برسېره په دې، د دولت «افغاني» هویت ته په احترام سره په افغان سیاست کې، په هره سطحه چې وي، پرته له قومي، ژبني، مذهبي او سیمه ییز توپیر څخه د ټولو قومونو برخه اخیستل او د هغوی د حقوقو خوندي ساتل، د دریم قوت نورې غوښتنې دي [٥٤].

په افغانستان کې د یو موټي دریم قوت د نشتوالي له امله نشي کیدای د دې قوت بشپړه تیوري توضیح شي. خو، له ۱۹٦٤ څخه، د دې قوت د جوړوونکو توکو توضیح او تشریح به د لومړي قوت د ماتېدو (۱۹۹۲) نه وروسته، په هېواد کې د ذعامت د راغلې نننۍ سیاسي خلا د ډکولو لپاره د دې قوت بالقوه او بالفعل استعداد څه ناڅه روښانه کړي.

ددرېيم قوت جوړوونکي توکي

۱-افغان ملت:

افغان سوسيال دموکرات ګوند (افغان ملت) Afghan Social Democratic Party (Afghan Mellat) د۱۹٦٦ کال دمارچ په اتمه نېټه منځ ته راغی[٥٥]. ددې ګوند ډېر مهم او ستراتېژيک شعار «يوموټی، پرمختللی، او لوی افغانستان»[٥٦] ؤ. داګوند چې دلوی څښتن د حاکميت نه وروسته د ملت په حاکميت عقيده لري[٥٧] دسياسي دموکراسۍ، پارلماني سيستم او انتخاباتو غوښتونکی دی[٥٨]. په عمومي ډول ددې ګوند اساسي سياسي او اقتصادي غوښتنې ددموکراسۍ دلسيزې نه راواخله تر ۱۹۷۸ کال پورې «لوی افغانستان» او «سوسيال دموکراسي»[٥٩] وه.

افغان ملت ددموکراسۍ دلسيزې ددرېيم قوت يوازينی ژوندی پاتې شوی سياسي جريان دی. ددرېيم قوت دې جريان تر ۱۹۷۸ کال پورې دافغانستان په ښاري او کليوالي نفوس کې څه ناڅه ايډيالوژيک جلب وجذب وکړ. په دې لسيزه کې په افغانستان کې ددرېيم قوت مورچل همدې ګوند ونيوه.

دلوی افغانستان دډېرې درندې ملي غوښتنې په پرتله ددې ګوند سازماني اوتشکيلاتي نظم او ضبط، چې تر ننه ددې ګوند بنسټيزه ستونزه ده، ډېر کمزوری ؤ. په دې برسيره، ديوې عاملې رهبرۍ نشتوالی او کورنۍ ډلبازۍ ددې ګوند دسياسي اوتشکيلاتي پرمختګ نور اساسي خنډونه دي.

دافغان ملت د «لوی افغانستان» ملي غوښتنه که په افغانستان کې دشلمې پېړۍ په دويمه نيمايي کې دخلکو دتاوده هرکلي سره مخامخ شوه؛

خوپه سیمه ییز کچ یې په افغانستان کې ددریم قوت دې اساسي توکي ته ستراتیژیکی ستونزې وزیږولې اوداګوند یې دپخواني شوروي اتحاد ، ایران او په تېره بیا د پاکستان په دښمنۍ ککړ کړ. په ۱۹۸۰ کال کې ددې ګوند دیوه مشر له خوا په نوي ډهلي کې، دکابل حکومت په وړاندې دیوه جلا وطن حکومت دجوړېدو خبرې داګوند لاد پاکستان په دښمنۍ واړاوه.

ددې ګوند نشراتي اورګان افغان ملت د ۱۹٦۹ کال دجون دمیاشتې په خپله دریمه ګڼه کې له شوروي اتحاد نه د «پنجده» سیمه بېرته وغوښتنه (٦٠).

په ۱۹٦٦ کال کې دې ګوند د«آزاد پښتونستان» غوښتنه وکړه (*٦٠).

سره لدې چې «لوی افغانستان» او«آزاد پښتونستان» دوه نامترادف سیاسي واقعیتونه دي خوبیاهم ددموکراسۍ په لسیزه کې «افغان ملت» ددریم قوت په توګه دلوی افغانستان غږ پورته کړ. بنایي د«پښتونستان مسئله» په هغه دوره کې دافغانستان ددولت اوافغان ملت ګډ غږو. خو،«لوی افغانستان» یوازې د «افغان ملت» غوښتنه وه.

«افغان ملت» پدې اړه په ۷۸-۱۹۷۳ دوره کې غلی پاتې شو. له ۱۹۷۸ نه را وروسته دپښتونستان مسئله نور ددې ګوند دسترو سیاسي غوښتنو په سرلیکونو کې رانغله. دافغان ملت دګوند د۱۹۹۷ کال خپرې شوې مرامنامې دپښتونستان مسئلې ته په دې ډول ګوته نیولې ده: «دسیمې دهیوادونو ځیني سرحدونه داروپایي استعمار دلاسوهنې په اثر متضرر شویدي اوپدې اساس په دې سیمه کې دځینو هیوادونو ترمنځ اساسي اختلافات شته دي (٦١). په هرحال، دپښتونستان دمسئلې په سرله دې ګوند سره دپاکستان تاو تریخوالي هم په خپل وار په افغانستان کې ددریم قوت مورچل ورانه کړې ده.

دا دریم قوت برسېره پر افغانستان، دلته په پاکستان کې هم له ۱۹۷۸ څخه راپدې خوا تر همدا ننه دډېر سخت سیاسي ،اقتصادي فشار لاندي راغلی دی. ددې ګوند ډېر مهم غړي زنداني، اعدام، ورک او ووژل شول. دې کار په افغانستان کې داسلامي بنسټپالنې دپیاوړي کېدو او دملي جریان له کمزوري کېدو سره ډېره مرسته وکړه.

په ۱۹۸۲ کال کې دې ګوند د افغان بحران د حل لپاره د ملي متحدې جبهې د جوړېدو وړاندیز وکړ (۶۲).

په ۱۹۸۷ کال کې ؤ چې، دې قوت د افغانستان د مسئلې د سیاسي حل بدیل وړاندې کړ (۶۳). په ۱۹۸۹ کال کې یې د پاکستان په لاس د افغان بنسټپالو جوړ موقت ائتلافي حکومت یو غیر ملي او ګوډاګي حکومت وباله (۶۴). دا کار په هغه وخت کې د اسلامي سخت دریځو د سخت عکس العمل سره مخامخ شو.

د مجاهدینو د راولپنډۍ د موقت ائتلافي حکومت په تردید کې د افغان ملت له خوا د خپرې شوې رسمي اعلامیې په ځواب کې د ګلبدین حکمتیار د حزب اسلامي نشراتي اورګان «شهادت» په شدید الحنه اخطار (۶۵) د افغان ملت او حزب اسلامي ترمنځ توده مطبوعاتي جګړه ونښته (۶۶). دې مسئلې په هغه وخت کې افغان ملت له سختو امنیتي ستونزو سره مخ کړ.

د کینو او بنیو افراطي قوتونو په ضد د دې ګوند فرهنګي مبارزې او تبلیغاتو د درېیم قوت د یو بالقوه موقف غږ لا ترلا زوندی وساته. په ۱۹۸۸ کال کې د افغان ملت د ګوند نشراتي اورګان «افغان ملت» په خپلو دولسمه، دیارلسمه او څوارلسمه ګڼو کې (۶۷) د درېیم قوت د واقعیت په هکله ځنې یادونې وکړې چې د اسلامي بنسټپالو او سخت دریځو له سخت عکس العمل سره مخ شوې. د هغه وخت د مجاهدینو د موقت ائتلافي حکومت نشراتي اورګان د «سباوون زېرې» د افغان ملت جریدې د نومورې لیکنې په ځواب کې درېیم قوت په ډېر شدت وغانده (۶۸). په درېیم قوت د افغان ملت د ګوند او د راولپنډۍ د مجاهدینو د موقت ائتلافي حکومت ترمنځ هم یوه تونده مطبوعاتي جګړه ونښته. (۶۹)

له کمونستي او اسلامي راډیکالیزم او بنسټپالنې سره د سیاسي او کلتوري لاس اچولو د تجربو له مخې نن سبا داګوند په افغانستان کې د درېیم قوت د جوړېدو بالفعل نه، خو، یوځه ناځه بالقوه استعداد ګڼل کېدای شي.

په ټولنه کې د دې ګوند ایډیالوژیک نفوذ، د تشکیلاتي او سازماني کړیو او ګوندي کدرونو شته والی په یوه بالفعل قوت باندې د دې ګوند د بدلېدو لپاره

د پاملرنې وړ بالقوه انرژي ده.

داګوند دګوندي مرکو، جرګه ګیو، جرګو او د تشکیلاتي ارتباط د سره نښتو کړیو له لارې له ښاري او کلیوالي نفوس سره تړلی دی. د تېرو درې دېرش کلونو راهیسې د دې ګوند په پښتنو سیمو کې د ډېر جلب او جذب کړی دی. د دې ګوند په ۱۹۸۸ کال کې په غیر رسمي ډول دخپلو غړو شمېر اوه دېرش زره تنه وښود [۷۰]. خو دا عدد ددې ګوند دغړو اصلي شمار نشي ښودلای. په پېښور کې ددې ګوند د ۱۹۹۰ او ۱۹۹۵ کلونو په دوو ګوندي کنګرو کې دمتناسبې نمایندګۍ د اصل له مخې د هرو لسو ګډون کوونکو کدري غړو په سر د یوه تن په ګډون د نومړو کلونو په کنګرو کې په ترتیب سره ۳۹۰ [۷۱] او نژدې ۳۰۲ [۷۲] ګوندي کدرونو ګډون کړي وو. خو دا ارقام بیا هم ددې ګوند د غړو رښتینی شمېر نه ښیي.

سره لدې چې ننني غربي ډوله ګوندي دموکراسۍ ددې ګوند پروني شرقي ډوله تشکیلاتي سیستم لا سست او خوزولی، بیاهم دښتو تشکیلاتي کړیو او ددې کړیو له لارې دګوند او خلکو ترمنځ څه ناڅه جوړه ارتباطي شبکه د نن دربیم قوت په نورو جوړوونکو توکوکې له سره نه لیدل کېږي. ددې ګوند تشکیلاتي او سازماني شبکې ته نوې ساه ورکول او بیا هم له یوې اوږدې او وسپنیزې تشکیلاتي او سازماني جوړښت منځ ته راوستل نه یوازې ددې ګوند، بلکې د دریم قوت د جوړېدو لپاره ارزښت لري.

۲-یوه ایډیالوژیکه هسته:

د دریم قوت په بیخ او بنسټ کې به د یوې ایډیالوژیکې - سازماني هستې شته والی، په یوه سره او یدلی سیاسي - پوځي قوت باندې د دریم قوت په بدلولو برسېره، ددې قوت د رښتیني بالفعل استعداد ضمانت هم وکړي.

دریم قوت کېدای شي د شکل له مخې یوه ائتلافي بنیه ولري. خو، د ماهیت له مخې باید یو ایډیالوژیک قوت وي. د یوه ایډیالوژیک نظام د نشتوالي په صورت کې به ددې قوت مهم جوړوونکي توکي په پوچو کارتوسو بدلېږي. بیا به دا سلامي پښتنپالنې او سخت دریځو دراغورځولو له پاره د دریم قوت بدیل ډومره کمزوری شي چې بیا رغونه به یې د مشرۍ

دډېرزوربحران سره مخ وي.

يوپياوړی او له سره په يوه سازماني بنسټ سنبال افغان ملت کېدای شي ديوه بالفعل درېيم قوت دايډيالوژيکې سازماني هستې کار ورکړي. ددرېيم قوت په ټولو جوړوونکو بالقوه سياسي توکو کې افغان ملت دمبارزې ددرې ډېرش کلنې تشکيلاتي، سياسي او ايډيالوژيکي سابقې له مخې ددې دندې يومناسب توکی دی.

افغان ملت په افغان بحران کې ددرېيم قوت دجوړوونکو له ټنيو توکو سره ان له پرون او آبل پرون نه اشنا پاتې شوی دی. افغان ملت له هرچانه مخکې دافغان بحران دحل لپاره ددرېيم قوت دجوړېدو وړانديز کړيدی. افغان ملت تل له باچا اوپير سره ښه رابطه درلودلې اوپه افغان بحران کې يې دلويې جرګې اوباچارول تائيد کړی دی. داخو افغان ملت وچې له روسي پوځ اوپه کابل کې يې دخلق – پرچم له حکومت سره دجګړې دپيل په کلونو کې دپير محاذ ته پوځي او تشکيلاتي اوږه ورکړه. پير ښايي داواقعيت هيڅکله له ياده ونه باسي. ددرېيم قوت دجوړېدو په لاره کې به دپير دروحاني او ديوه موتي افغان ملت دسازماني – ايډيالوژيک قوتونو التقاطي هلې ځلې په هرحال ددرېيم قوت په ګټه تمامې شي. خو، ديوه شينډلي ټنني افغان ملت په صورت کې به دا ګټه يوازې دمحاذ وي.

افغان ملت لومړی په ۷۳-۱۹٦٤ دوره کې، بيا په ۹۲-۱۹۷۸ اوبيا آن ترننۍ پورې دباچا په ضد کوم سياسي فعاليت نه دی کړی. په ۷۳-۱۹٦٤ دوره کې دافغان ملت مبارزه دوخت دحکومتونو په ضد وه. نوباچا ښايي ديو بالفعل درېيم قوت په جوړېدو کې دافغان ملت په اهميت اوافغان ملت ته دخپل ضرورت واقعيت درک کړی وي. باچا بايد په خپل وجود کې ددرېيم قوت دجوړيدو په اهميت، بياديوه سازماني – ايډيالوژيک قوت په توګه ددې قوت دجوړېدو په ضرورت او اهميت اوبيا هم افغان ملت ته ددې سازماني اوايډيالوژيکي جوړونې ددندې دورسپارلو په ضرورت پوه وي.

PROPERTY ACKU 8238

۳-د دريم قوت د تصوف اړخ

پېر:

تصوف په افغانستان کې د اسلام د ټولنيزې ستنې رول لوبولی دی[۷۳]. د تصوف د نقشبنديه او قادريه دوه پياوړې څانگې په افغانستان کې د پېړيو پېړيو راهيسې له دولتي رسمي موسساتو نه آزادې خوپياوړی ولسي موقف لري. همدې پياوړتيا افغان دولتونه درولي او غورځولي دي. په ۱۹۲۹ کې د شاه امان الله د دولت په غورځولو، او وروسته د سقاو دزوي او محمد نادرخان (۳۳-۱۹۲۹) د حکومتونو په درولو کې د نقشبنديه طريقې د مشر حضرت شوربازار (مجددي) دفتوې گانو لاس و[۷٤].

دولتونو په ټولنه کې د روحانيت د بېخځن نفوذ له مخې هڅوی ته د مهمو دولتي پوستونو په ورکولو د هڅوی ننگه تر لاسه کوله. د دموکراسي دلسيزې نه مخکې د باچا په سلطنت کې روحاني کورنيو، مشرانو او ساداتو په سلو کې ۱٦،٤ او پدې لسيزه (۷۳-۱۹٦٤) کې په سلو کې ۳،۳ غټې دولتي پوستونه اخيستي وو[۷٥].

د افغانستان د ملي اسلامي محاذ National Islamic Front of Afghanistan د مشر پير سيداحمد گيلاني کورنۍ د قادريه او د افغانستان د نجات د ملي جبهې National Liberation Front of Afghanistan د مشر صبغت الله مجددي کورنۍ د نقشبنديه طريقې مشري لري. ددې دوو مشرانو بېخځن روحاني شخصيت د لته په پاکستان کې د دوی د تنظيمونو په جوړولو کې لدوی سره مرسته وکړه.

د خلق-پرچم حکومت او روسانو سره د جگړې په دوره (۹۲-۸۸-۱۹۷۸) کې د دريم قوت موقف پدې دوو تنظيمونو ونيول شو. خود حضرت «جبهې» په افغانستان کې د يو ربنتيني دريم قوت سياستونو ته انعکاس ورنکړ. دا تنظيم د «محاذ» او د مولوي محمد نبي محمدي د «حرکت انقلاب اسلامي افغانستان» په څېر د دري گوني اتحاد (منځ مهالي اتحاد) غړي و. حضرتان، د حضرت مريدان، پخواني بيروکراتان، ولسي مشران او يو شمېر روښانفکران د حضرت د تنظيم غړي وو.

حضرت يو اخواني ډوله په اصطلاح معتدل روحاني مشرؤ. سره لدې چې افغان اسلامي بنسټپالو پرې هېڅکله هم سياسي اعتبار نه درلوده. خو، ده تل په افغان بحران کې د ملي جريان مخه نيوله. د «پير» او «محمدي» په څېر، «حضرت» هم په افغانستان کې د شرعي دانفاذ غوښتونکی او د افغانستان د مسئلې په حل کې يې د پخواني باچا محمد ظاهر رول تائيداوه. په همدې ډول يې، د پير غوندې، افغان سياست ته د «شاه» نه، خود مشرۍ په رول کې د هغه دبيا راستنېدو غوښتنه هم کوله(٧٦). خو په ١٩٩٢ کال د مجاهدينو د اسلامي دولت مشرۍ ته په رسېدو يې پخواني باچا له ياده ووت.

د اسلامي بنسټپالنې په ګټه او د ملي جريان په ضد، حضرت له افغان ملت سره جوړ نه و. په ١٩٨٩ کال کې د راولپنډۍ د مشورتي شورۍ د موقت ائتلافي حکومت او په ١٩٩٢ کال کې د پېښور د تړون په اساس په کابل کې د مجاهدينو د اسلامي دولت د مشر په تاکل کېدو سره، اسلامي بنسټپالو او سخت دريځو ډېر ښه د ملي جريان په ضد استعمال او دريم قوت يې د ده په بنه کې نوم بدي کړ.

حضرت او س د کوم تنظيم خاوند ندی. د ده تنظيم هم د ١٩٩٢ کال نه راپدې خوا له منځه لاړ دی. حضرت د دريم قوت په جوړولو کې مثبت نه، خو منفي رول لوبولی شي. د حضرت روحاني نفوذ د پخوا په پرتله ډېر راښکته شوی دی. په سيمه کې په عمومي توګه د تصوف د نويو مرشدينو په راپيدا کېدو سره د تصوف لرغوني پيران او مشران کرار کرار خپل لرغوني نفوذ له لاسه ورکوي. خو، په عمومي توګه د افغان ټولنې د محافظه کارې روحاني طبعې له مخې ښايي حضرت د دريم قوت د کومې پرزې ځای ونيسي.

د افغانستان ملي اسلامي محاذ د افغان سياست په ٩٢-١٩٧٨ دوره کې ديوه بالقوه دريم قوت يو محافظه کار ممثل، په پاکستان کې د جوړو شوو تنظيمونو د درې ګوني اتحاد غړی او له ١٩٩٢ کال نه راپدې خوا د يو دريم بالفعل قوت د جوړولو له محرکينو څخه په اصطلاح يو محرک دی.

دا خو د درې ګوني اتحاد ديوه وتلي غړي په توګه د محاذ په وجود کې هم و چې، د زښته ډېرو پوځي، سياسي امکاناتو سره سره، بيا هم د ريم قوت

دافغان بحران په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې بالفعل نه بلکې یو بالقوه قوت پاتې شو. خوهم یې په دې اوهم یې په ۹۷-۱۹۹۲ دوره کې، یعنې په کابل کې یې دخلق-پرچم دحکومت تر سقوط اوبیا دطالبانو تر پوځي- سیاسي عروجه پورې دیوه بې زړه او محافظه کار سیاست په لوبولو دافغان بنسټپالو په تېره بیا په کابل کې دشمال ائتلاف دحکومت په ترکیب کې په پاتې کېدو یې، ددرېیم قوت اوبه داسلامي نژادګر راډیکالیزم په ژرنده تویې کړې. محاذ، تر ډېره څه چې، ښکاري، ان تر ننه، دشمال ائتلاف دسیاستونو سره کوم ځانګړی او ښکاره اختلاف سره لدې چې نه ښیي، ددې ائتلاف دسیاستونو ښکار شوی هم دی.

سره لدې ټولو، محاذ دپیر په وجود کې په افغانستان کې دیوه رښتیني، غیر روحاني، مسلمان او ملي جریان دقحط الرجال په نتیجه کې هم پرون اوهم همدانن ددرېیم قوت یو مهم بالقوه توکی پاتې شویدی. له همدې کبله پیر سیداحمد ګیلاني برسېره پرخپل روحاني نفوذ، دیوه ملي رسوخ څخه هم برخمن دی.

دمحاذ غړي هم دافغان پخوانیو دولتونو بیروکراتان او لوړ رتبه مامورین، متقاعد پوځیان، مخور ولسي مشران، پخپله دپیرصاحب باسواده اوبې سواده مریدان او یو زیات شمېر روښانفکران دي. محاذ کوم ځانګړی ګوندي تشکیل نلري. په ۱۹۹۲ کې هڅه وشوه چې دافغان ملت داساسنامې له مخې په محاذ کې یو ګوندي ډوله تشکیلاتي سیستم منځ ته راشي. خود محاذ ځینو ولسي او لیبرال ډوله مشرانو داحرکت په ښنو وواهه.

٤- ددرېیم قوت مذهبي اړخ:

مولوي محمد نبي محمدي دپخواني باچا دپارلمان غړی یوسنتي اونیمه معتدل ملادی، چې له ۱۹۷۸ کال نه یې په پاکستان کې دافغان جهادي اوو تنظیمونو په ترکیب کې دخپل تنظیم «حرکت انقلاب اسلامي افغانستان» مشري کوله. دده تنظیم لومړی دغیر بنسټپالو، منځمهالو، سنتي اوغیر سیاسي ملایانو نه جوړ شوي و. خو پدې تنظیم کې پرته په چنې، چټ، طالب، ملا، مولوي، مولانا اوشیخ الحدیث، چې دده دتنظیم اصلي کارکونکي وو،

څه ناڅه سيکولر او دعقلي علومو فارغان هم ليدل کيده. د «محمدي» حرکت د دري ګوني اتحاد دغړي په توګه دافغان بحران په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې له روسانو او خلق -پرچم سره په جګړه کې ددرېيم قوت ديوه توکي ځاي نيولی و.

په ۱۹۹۲ کال، په کابل کې د جهادي تنظيمونو داسلامي دولت په جوړېدو سره دهغه تنظيم دصبغت الله مجددي اوبرهان الدين رباني په واکمنيو کې دوزارت څوڅوکي لاس ته ور وړي. له ۱۹۹۲ کال نه را وروسته په افغانستان کې دقدرت په سر په خپلو کې د اسلامي سخت دريځو اوبنسټپالو په لويدلو سره هغه زيات زيات درباني په خواو. هغه يو، نيم غوندې محافظه کار ملا دی، چې دسياسي تصميم نيونې اوابتکار استعداد، صلاحيت او جرئت نلري.

ديوه بنسټپال خو غير (اخواني - وهابي) او ديوه معتدل خو غير سيکولر، له بنسټپالو سره دشرعي دانفاذ او له سلطنت غوښتونکو سره د «سلطنت او اسلام» په منځ کې دتوافق په سر ديوه جوړ (۷۷) ملا په توګه پخپله محمدي اويانور ښه معتدل ملايان او علماي کرام(Ulema)ددرېيم قوت ديوه توکي په توګه: په افغان سياست کې ددرېيم قوت دمذهبي اړخ دډ کولو، ددې قوت په فتوی ګانو د مذهبي مهر دلګولو اودبنسټپالنې اوسخت دريځی په خوله دبرغولي ايښودلو لپاره له نظره نشي غورځېدلای.

له ۱۹۷۸ راهيسې دکليوالي افغاني اوپاکستاني مدرسو دنيمه باسواده فارغانو نه نيولې ددې ملايي تنظيم پوره باسواده ملايانو ورو دسياسي اسلام او په وچبنلې. ددرېيم قوت ديوه مذهبي توکي په توګه له اتيايمې لسيزې راهيسې د يوزيات شمير طالبانو او ملايانو په روزلو، دې تنظيم دطالبانو دبنسټپال اسلامي تحريک دننني پرسونل په برابرولو کې لوی لاس کړی دی. دطالبانو دمخالفينو په وړاندې دطالبانو دلا پياوړي کولو او هغوی ته دسياسي اعتبار په خاطر دلته، لکه مولانا فضل الرحمن، مولانا سميع الحق اودوی ته د ورته نورو پاکستاني سياسي ملايانو په هلو ځلو اودطالبانو دنورو پلوي شبکو دنفوذ له مخې داتنظيم په ۱۹۹۷ کې طالبانو ته تسليم شو.

٥-لویه جرگه:

جرگه د پښتونولۍ یو عمومي قانون دی. د پښتونولۍ یوزیات شمېر مقررات د جرګې له لارې عملي کېږي. جرگه د مقننه، قضائیه او اجرائیه قوې په توګه [۷۸] دافغاني ټولنې سیاسي کلتور ګرځېدلی دی.

جرگه داشخاصو له خپلمنځي شخړو نه نیولې، د کورنیو، خېلونو او قومونو مسایل پرې کوي. کوچنۍ جرګې یامرکې کوچنۍ او لویې جرګې سترې ملي ستونزې حل کوي.

جرګې دیوه دولتي شوي رسمي ځواک په توګه په افغانستان کې د دولتي قدرت د عنعنوي مثلث په یوه راس کې ان تر ۱۹۹۲ کال پورې لاځای درلوده. مشرانو جرګه (Senate) او ولسي جرګه (National· Assembly) په افغانستان کې د ملي پارلمان (National Parliament) یا مقننه قوې د دوو جوړوونکو توکو په توګه په افغانستان کې د عنعنوي مرکو او جرګو یوه پرمختللې او دولتي شوې بڼه ده [*۷۸]. برسېره پر دې، د لویې جرګې په غونډو کې په پارلمان او قضائیه قوې د دوو ګډون کوونکو غړو په توګه برخه اخیستله [۷۹].

پدې مانا چې جرګه د یوه بشرته پاتې او قبایلي ژوند د یوې پدیدې په توګه نه، بلکې د یو ټولنیز او سیاسي کلتور په توګه د پخوانیو آریایانو نه نیولې د پرمختګ او تمدن سره اوږه په اوږه تر مونږ رارسېدلې ده.

دافغانستان د ۱۹٦٤ کال داساسي قانون په ٤٥ ماده کې لویه جرګه دافغانستان د خلکو دستر قوت، واک او ارادې ښکارندویه موسسه وګڼل شوه [۸۰].

په عمومي توګه په تېرو شپه باندې دوه نیمو پېړیو کې (۱۹۷٦-۹۰۱۷) شل لویې جرګې په افغانستان کې داساسي قوانینو د جوړولو، تصویبولو، دافغان دولتونو د تاسیسولو او نورو ملي ستونزو د حل لپاره تدویر شوېدي [۸۱].

په بدو او سختو ورځو کې د تصمیم نیولو د یوې باصلاحیته ملي موسسې په توګه لویې جرګې دافغانستان په سیاسي تاریخ کې مهم رول لوبولی دی.

د معاصر ملي تاریخ د څو لویو جرګو مثالونه خپله په خپله نن سبا لویې جرګې ته د دریم قوت په جوړولو کې بیا هم د یوې ملي باصلاحیته موسسې

حیثیت ورکوي: د کندهار په مانجه کې په ۱۷۰۹ کال د میرویس نیکه لویه جرګه له صفوي استعمار سره د مقابلې او افغان دولت د جوړولو لپاره شوې وه [۸۲]. د ۱۷٤۷ کال لویې جرګې احمدشاه بابا د افغانستان باچا وټاکه [۸۳]. د ۱۹۲٤ کال لویې جرګې د هیواد اساسي قانون تصویب کړ [۸٤]. د ۱۹۲۸ کال لویې جرګې د وخت د دولت پرمختیایي پروګرامونه تصویب او تائید کړل [۸۵]. همداراز د ۱۹٤۹ کال لویې جرګې د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحدي اختلافاتو په اړه د افغانستان د دولت د سیاستونو ننګه وکړه. همدې لویې جرګې د ۱۸۹۳ کال د ډیورنډ تړون، د افغان او انګریز د ۱۹۰۵ او ۱۹۲۱ کلونو تړونونه او د ۱۹۱۹ کال د راولپنډۍ تړون او نور ټول هغه تړونونه فسخ کړل کوم چې د افغانستان او پاکستان ترمنځ په متنازع فیه ځمکو اړه درلوده [۸٦]. په ۱۹۵۵ کال کې لویې جرګې بیاهم د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحدي اختلافاتو په هکله د افغانستان د دولت سیاستونه تائید کړل [۸۷]. د ۱۹٦٤ کال لویې جرګې د همدې کال د هیواد مشهور اساسي قانون تصویب کړ [۸۸]. د منځ مهالو جهادي تنظیمونو په ګډون افغان مهاجرو په پاکستان کې په ۱۹۸۰ او ۱۹۸۱ کې په ترتیب سره په پېښور او کوټه کې د افغانستان د مسئلې د حل لپاره دوه ځمثلې لویې جرګې [۸۹] تدویر کړې. (دا ځمثلې لویې جرګې د پاکستان د حکومت او افغان بنسټپالو جهادي تنظیمونو د سخت عکس العمل سره مخ شوې.)

لویه جرګه او نننی افغان سیاست:

داچې پخوا به (۱۹۷۸ نه وړاندې)، د لویو جرګو ګډون کوونکي معلوم ؤ نو دا باالقوه قوت به په آسانۍ سره په آنې ډول په یو بالفعل قوت بدلیده. د ټولنې د هغه وخت د قومي جوړښت او شتو ټولنیزو حاکمو فیوډالي، نیمه فیوډالي مناسباتو په بنسټ به په ملي کچ د دولتونو له خوا د لویو جرګو په تدویر کې د ګډون کوونکو د «حقانیت» او «مشروعیت» سوال حل و. په دې برسېره، د لویو جرګو د پریکړو تعمیل به هم د هیڅ ډول مشکل سره ځکه نه مخ کېده چې، جرګه ماران به د قضائیه قوې په حیث د قضایي واک، د مقننه قوې په حیث د ستر قانوني واک او د اجرائیه قوې په حیث به د غښتلي اجرایي واک لرونکي وو. خو اوس چې جګړې د افغانستان د ټولنې قومي جوړښت مات او سره خوزولی

دی، نو دجرگې «مشروعیت» ، دجرگه مارانو د «ټاکل کېدو» شرایط، اویا دجرگې دپریکړو د «عملي کولو» خبره دسوال سره مخ ده. داسلامي بنسټپالنې په سیاسي او ایډیالوژیک نفوذ برسیره چې په ټولنه کې د «سیاسي کلتور دیوې مهمې موسسې» [۹۰] په حیث دلویې جرګې په ځای یوشمېر اخواني -وهابي شوې بانفوذه څېرې، وسله وال اوسیاسي ملایان نن سبا د «حل وعقد» دشورا غیر افغاني او نا آشنا بدیل وړاندې کوي، په ټولنه کې دجګړې دمنفي عواقبو په نتیجه کې د نفوذ دعنعنوي اوپخوانیو محلي ستنو اوشخصیتونو دلویدلو اویا یې په څنګ کې ددې ډول نویو څېرو په منځ ته راتللو سره، دجرګه مارانود ټاکلو مسئله له یوې اودجرګې دحرکت د «عاملینو» [۹۱] دټاکلو مسئله له بلې خوا یوه جنجالي موضوع ګرځېدلې ده.

داسلامي بنسټپالو له دغه ډول کلتوري اوسیاسي نفوذ سره سره، بیاهم په «نظري» توګه دلویې جرګې قضایي، تقنیني اواجرایي قوت خوندي پاتې دي. خو، په «عملي» ډول، سره لدې چې دافغانستان دخلکو اکثریت، روښانفکره قشر، یوزیات شمېر معتدل ملایان،قومي مشران، اومخور شخصیتونه، پخواني بیروکراتان او نور دافغانستان دمسئلې دحل دلویې جرګې بدیل وړاندې کوي، بیاهم ددې جرګې تدویر، دتدویر ځای اودجرګې دپریکړو دتطبیق په لار کې ښکاره بنسټیزې ستونزې اوخنډونه شته دي، چې په هېڅ ډول له نظره نشي غورځېدلای. همدلته ده چې، دځو پرله پسې هڅونه وروسته دلویې جرګې دتدویر په هکله حتی ډیر لومړني مثبت نتایج هم لاس ته رانغلل. خو، د «نظري امکاناتو» او «عملي ستونزو» له شته والي سره سره، دلویې جرګې تدویر نه «اسان» اونه خو هم «نه کېدونکی» کاردی.

دیوې بریالۍ لویې جرګې په لارکې لېترلږه درې اساسي ستونزې شته: یوه افغان پوه دجرګې دموثریت په اړه دجرګې «مشروعیت یاحقانیت» اود جرګې« دپریکړو تعمیل» ددوو مهمو ستونزو په توګه ګڼلي دي [۹۲] . خو، پدې دوو ستونزو برسېره پخپله دجرګې دحرکت د «عاملینو» ټاکل هم درېیمه ستونزه ده. همدا درې ستونزې دیوې بریالۍ لویې جرګې په لار کې پراته ښکاره اولوڅ خنډونه دي. دجرګې دتدویر ځای، مالي ستونزې، نور اونور هغه

تکي دي چې باید په نظر کې ونیول شي. په کار ده ، له اوسني بحران څخه د دریم قوت په بدیل دافغانستان دایستلو لپاره ددې قوت شته بالقوه امکانات هر یو په خپل ځای اوښه استعمال شي. نو دلویې جرګې عاملین باید د دریم قوت دیوه پیاوړي توکي په توګه لویه جرګه نوم بدې نکړي.

په بالفعل قوت باندې داوسني شته بالقوه دریم قوت دبدلولو لپاره باید په افغانستان کې ددې قوت ټول بالقوه توکي په بالفعل قوتونو بدل شي. دشته بالقوه توکو څخه یوه هم لویه جرګه ده . دلویې جرګې دحرکت په عاملینو اتفاق، دلویې جرګې په ګډون کوونکو یوه خوله کیدل اودلویې جرګې دپریکړو دعملي کولو لارې چارې په بالفعل قوت باندې ددې بالقوه توکي بدلېدل دي.

په بالفعل قوت باندې دلویې جرګې دبدلېدو په لار کې تراوسه څه ناڅه ناکامې هڅې شویدي:

دلویې جرګې دحرکت لومړۍ هڅه په اسلام آباد کې د۱۹۹۷ کال دجولای په میاشت کې دڅه ناڅه اتیاتنو مخورو افغانانو، قومي متنفذینو ، روحاني شخصیتونو، دیني عالمانو، جهادي قوماندانانو، او دلوړو زده کړو خاوندانو په غونډه پیل شوه.

په بالقوه اوبالفعل حالت باندې د جرګې دحرکت دعاملینو په پوهه باندې، چې ګواکې دجرګې عاملینو به دلویې جرګې ټول لومړني پړاوونه، دهغې دبالقوه استعداد څېړل اوپه بالفعل قوت باندې دهغې دبدلېدو لارې ګودرې څېړلي وې اوبیا دې یې داحرکت له اسلام آباد نه پیل کړی وی، شک شته. اصلاً اسلام آباد دلویې جرګې دحرکت دپیل ښه تکی نه و. دښکاره معیارونو له مخې دګډون کوونکو نه رابلل دجرګې «مشروعیت» له بحران سره مخ کړی ؤ.

داسلام آباد له غونډې نه دوه اونۍ وروسته دشمال ائتلاف په ابتکار دجرګې عاملینو په فرانکفورت کې یوه بله دیارلس کسیزه غونډه جوړه کړه. داسلام آباد دغونډې دتخریب په دود دې غونډې دافغانستان د مسئلې لپاره دلویې جرګې په ځای دحل کومه بله لار لټوله[۹۳]. دفرانکفورت په غونډه کې دشمال ائتلاف په ګډون برسېره، دپخواني باچا استازي هم ګډون وکړ.

دفرانکفورت دغونډې مالي امکانات دیونیکال دتیلو امریکایي کمپنۍ

برابر کړي وو. ددې غونډې عاملین دقوماندان مسعود په بڼه کې شورای نظار، شمال ائتلاف یامتحده جبهه، یونیکال اودباچا استازی و.

لدې غونډې وروسته، په همدې کال دلویې جرګې دحرکت دریمه غونډه په استانبول کې دشمال ائتلاف اویونیکال په ګډمالي لګښت جوړه شوه [۹٤]. دا غونډه هم دفرانکفورت دغونډې په څېر دلویې جرګې دحرکت په وړاندې یوه داسې کودتا وه چې شمال ائتلاف یې طراح، باچا اودجرګې وړاندېني عاملین یې کودتاچیان وو.

په قومي تعصب باندې داستانبول دغونډې ولاړ بنسټ، یوه هم دپښتنو له سیمو نه په انفرادي ډول دګډون کوونکو درابللو پرېکړه وه نه دتنظیمونو، سازمانونو، قومي یاغیر قومي ټولنو په نوم. داسې پرېکړه چې له شمال نه یې ګډون کوونکي دشمال ائتلاف په نوم رابلل [۹۵].

په لنډ ډول وېلاي شو، چې دلویې جرګې حرکت په افغانستان کې ددواړو جګړه مارو قدرتونو، دشمال ائتلاف دنژاد پالنې اودطالبانو داسلامي بنسټپالنې له خوا په پښو وهل کېږي: په یوځي بنسټ پیاوړي، خوله سیاسي پلوه کمزوري طالبان دلویې جرګې سیاسي قوت دځان په ضد پیاوړی ګواښ ګڼي او مسعود په ډېرمهارت، دځان په ګټه دلویې جرګې دملي قوت داستعمال په لټه کې دی.

پدې ناکامواویاخامو هڅو برسېره، بیاهم دشمال ائتلاف په ابتکار اودباچا داستازي په ګډون د۱۹۹۸ کال دجولای دمیاشتې دبن غونډه دجرګې دهمدې عاملینو له خوا د ۱۸۰ تنو په ګډون جوړه شوه. دجرګې دحرکت داغونډه د«مشروعیت» په بحران برسېره، دتصمیم اوپرېکړو په بحران هم اخته وه.

داسې ښکاره دلایل لانشته چې ګواکې پورتنۍ څلور هڅې دې دباچا دسږکال دروم دغونډې (جولای ۱۹۹۹) دازمینت لومړنۍ غونډې وبلل شي. پدې مانا چې د دریم قوت یو بالقوه توکی، لویه جرګه، په ددې قوت دبل بالقوه توکي، باچا، دبالفعل کولو لپاره په کار لوېدلی وي.

خو، قوماندان مسعود له خپل پوځي قوت سره، د نننې دریم بالقوه قوت ددوومهمو توکو، لویې جرګې اوباچا، دسیاسي زور په یوځای کولو،

غواړي د دربیم قوت بل پیاوړی مخالف پوځي قوت ، د طالبانو متعصبه اسلامي بنستپالنه، په افغان سیاسي ډگر کې یوازې او میدان وگټي.

۶-پخواني باچا:

۸۵ کلن باچا محمد ظاهر (۱۹۷۳-۱۹۳۳) په افغانستان کې د دربیم قوت یو ډیر مهم غیر پوځي، خو سیاسي عنصر دی. د دربیم قوت په نورو جوړوونکو توکو کې د باچا غوره والی، په افغان ولس کې تولوته د هغه منلی شخصیت او محبوبیت دی. سره لدې چې، نن سبا په افغان سیاست کې یو شمیر دخیلې ، سیاسي ، پوځي حلقې او د اسلامي بنستپالنې جگړه مار پوځي قوت د باچا د بیا راگرځیدو سره جوړ ندي، خو بیا هم باچا په عام ډول په پښتنو برسیره په غیر پښتنو کې هم محبوبیت لري.

له سیاسي پلوه د محمد نادرخان د سلطنت (۱۹۳۳-۱۹۲۹) له پیل نه د اسلام، افغانیت او تمدن یو (نامتناسب) ترکیب د دولت د ایډیالوژۍ په توگه ومنل شو. د محمد ظاهر د باچاهۍ په ټوله دوره کې دا ترکیب تعقیب او بیا چې کله د سلطنت په وروستیو لسو کلونو کې د باچا لاس پیاوړی شو، نو پدې درې اصولو برسیره د موکراسي هم د یوه مهم سیاسي اصل په توگه د دولت په پورتنۍ ایډیالوژۍ کې ځای ونیو [۹۶]، همدلته ده چې « ملي گرایي » او « دموکراسي » د باچا د سلطنت میراث گڼل کیږي [۹۷].

په ۱۹۷۳ کې و چې باچا د یوې پوځي کودتا په نتیجه کې له سلطنت څخه گوښه کړای شو. په ۱۹۷۸ کې د خلق-پرچم د حکومت او بیا په ۱۹۷۹ کال په افغانستان باندې د روسانو د پوځي یرغل څخه راپدې خوا باچا کله کله په افغان سیاست کې د برخې اخیستلو یوه نیمه سیاسي هڅه کړېده.

په پاکستان کې د افغان مهاجرو په کمپونو کې په ۲۰۰۰۰ کسانو کې د افغان اطلاعاتي مرکز Afghan Information Center (AIC) د ۱۹۸۷ کال د یوې عمرمي سروې له مخې د پخواني باچا، د تنظیمونو د مشرانو او قوماندانانو پلویان په لاندې ډول وو [۹۸]:

-د پخواني باچا (محمد ظاهر) پلویان: ۱۴۳۳ کسان (۶۵, ۷۱٪).

-دیوه خالص اسلامي دولت پلویان: ۲۵۰ کسان (۱۲،۵۰٪).
-دیوه مسلمان افغان (هرڅوک چې وي) پلویان: ۲۰۶ کسان (۱۰،۳۰٪).
-دجهادي قوماندانانو:
دمسعود، عبدالحق، فرید، حقاني پلویان: ۳۵ کسان (۱،۷۵٪)
دجهادي تنظیمونو مشران:
دپیر سیداحمد ګیلاني، مولوي محمدي، پروفیسر رباني، انجنیرحکمتیار او نورو پلویان: ۹ کسان (۰،۴۵٪)
هغو کسانو چې نظر نه ؤ ورکړی: ۶۷ کسان (۳،۳۵٪)
ټول .... ۲،۰۰۰ کسان (۱۰۰ په سلوکې).
ښکاره ده چې، دباچا پلویان له ټولو زیات وو.
په ۱۹۸۱ - ۱۹۸۰ کلونوکې افغان مهاجرو دوه ځلي په پېښور او کوېټه کې، دمټلو لویو جرګو په ترڅ کې دافغانستان دبحران دسیاسي حل لپاره دباچاپه بیا راستنېدو ټینګار وکړ[۹۹]. خود یوې محافظه کارې طبعې او دافغان بنستپالو له خوا د جګړې دانحصار له وجې، باچا په افغان سیاست کې زیاته علاقه ونښوده.

باچا یوازې او یوازې او هغه هم کله کله دیومنځګړي په توګه دځینو اعلامیو په صدور په افغان سیاست کې خپل رول خلکو ته په یاداوه. خو، کله چې په ۱۹۹۲ کال دلومړي قوت (خلق-پرچم) دحکومت دسقوط نه وروسته په افغانستان کې دقدرت سیاسي خلا منځ ته راغله او دویم قوت افغان اسلامي بنستپالي دسیاسي قدرت په سر په خپلو کې سره ولویدل، په افغان سیاست کې دباچا په رول اړوند ملي، سیمه ییزاو نړیوال قوتونه لاښه پوه شول.
په ۱۹۹٤ کال، دافغانستان پوځي - سیاسي ډګر ته دطالبانو په راتللو ، دباچا نوم بیا را ژوندی شو. فکر کېده چې طالبان دباچا عسکرد ي او باچاهم، وېل کېږي، په طالبانو غولیدلی و.
دافغانستان نښنلستانو او منځ مهالو قوتونو، دبېلو بېلو قومونو اکثرو مشرانو او عام ولس دباچا دبیا راستنېدو ضرورت وخت په وخت تائید کړیدي.

خو باچا کوم ځانګړی سیاسي - پوځي سازمان یوهم نه درلود. درې ګوني اتحاد، دافغان ملت ګوند، آزادو شخصیتونوه کوچنیو سیاسي کړیو اوسرچینو، ځینو سیمه ییزو اونړیوالو محافلو وخت په وخت له باچا سره تماس نیوه او هغه یې په افغان سیاست کې وندې اخیستلو ته هڅاوه. خودباچا دهلو ځلو تېزوالی او مستقیمه برخه اخیستنه د۱۹۹۷ کال داګسټ د میاشتې په وروستیو کې، دطالبانو په لاس دجلال آباد دسقوط نه وروسته، افغانستان ته دهغه دراتګ په اعلان پیل اوبیا په همدې کال کې دلویې جرګې دحرکت دفرانکفورت او استانبول په دوو مقدماتي غونډو کې دهغه داستازي په ګډون تعقیب شو. سره لدې چې افغانستان ته دهغه دورتګ بې وخته اعلان له یوې خوا اوپه دوو نوموړو غونډو کې دهغه د استازي ګډون له بلې خوا دهېواد دسیاسي - پوځي وضعې نه دباچا ددفتر دغلط استنباط له مخې دباچا اعتبار راښکته کړ؛ خوبیا هم دې درې واړو هڅو په افغان سیاست کې دباچا دډار او مضمرې محافظه کارۍ کنګل مات کړ.

د۱۹۹۷ کال داګست په وروستیو کې دطالبانو له خوا دجلال آباد له نیولو نه دوه ورځې وروسته دباچادفتر، هېواد ته دهغه دډېر ژر ورستنېدو اعلان وکړ. باچا فکرکړی و چې، طالبان په رښتیا هم دده دبې معاشه عسکرو په توګه دهغه لپاره جګړه کوي. طالبانو هم په ولس کې دباچا له نفوذ څخه په ګټه اخیستو دخپلو پوځي پرمختګونو لمن آن تر کابله وغزوله.

له افغانستان څخه دروسانو له وتلو نه وروسته دالومړي ځل و، چې دطالبانو له خوا د جلال آباد په نیولو دافغانستان دمسئلې د پوځي حل امکان پیاوړی شو[۱۰۰]. نوبیا په دومره ورونکي پوځي موقف کې باچاته د «امارت» دورکولو شاته دطالبانو کوم منطق پروت و؟ داټول اوټول په افغانستان کې دشته سیاسي - پوځي واقعیتونو اودیوه بنسټپال اسلامي تحریک له متن او غوښتنو څخه دباچا اودهغه دمشاورینو بې خبري ده.

برسیره پردې، دامریکې په کانګرس کې دکالیفورنیا دیوه وکیل روربکر له یوې شخصي سیاسي هڅې سره، چې غوښتل یې دایران په ابتکار د «رباني - حکمتیار» دحکومت دجوړېدو په وړاندې دباچا پره ولوېږي؛ په پښتنو کې دباچا دمحبوبیت له سیاسي قوت، په تاجکو او ازبکو کې په ترتیب

دمسعود او دوستم ددوو پوځي قوتونو څخه دافغانستان لپاره د زعامت ديوه مثلث په جوړولو افغانستان داسلامي بنسټپالنې له شرنه وژغوري[۱۰۱]، دباچا موافقه دهغه بله سياسي تيروتنه ښيي.

په داسې حال کې چې دازبکو او هزاره گانو پوځي قوتونه له پښو لوېدلي دي، د طالبانو اسلامي بنسټپالنې ديوه ورځ په ورځ پرمختلونکي اودمسعود نژاد پالنې ديوه ورځ په ورځ په شاتلونکي دوو بې ثباتو پوځي قوتونو په توگه، چې په ترتيب سره نن سبا دهېواد په سلو کې څه ناځه ۸۵ او ۱۵ پراخوالي کنترولوي، هېواد ديوه بدلېدونکي پوځي-سياسي حالت سره مخ کړيدی. نو، باچا بايد په هيواد باندې ددغسې يوه کيفي اوکمي پوځي-سياسي حاکميت په بنسټ چې د پښتنود مطلق اکثريت، ازبکو، ترکمنو او هزاره گانو سيمي دطالبانو او دتاجکو اوڅه پښتنو گډې سيمې دقوماندان مسعود د کنترول لاندې دي، ددرېيم قوت ديوه مهم او عامل توکي په توگه ددرېيم بالفعل قوت دجوړولو دلنډې او اوږدې مودې ستراتيژي عياره او جوړه کړي.

دمسعود د پوځي قوت په بنسټ له هغه سره دباچا يووالی نه يوازې دباچا کسرشان دی، بلکې د طالبانو داسلامي بنسټپالنې په وړاندې يو پياوړی سياسي - پوځي مقاومت هم نشي جوړولی. د قوماندان مسعود له پوځي قوت سره دباچا ائتلاف يوازې او يوازې دمسعود يو غټ سياسي بريالیتوب گڼل کېدای شي نه دباچا پوځي ابتکار. په خپله اوسنۍ مشورتي حلقه کې په پاتې کېدو سره به، قوماندان مسعود له باچا نه دهغې زينې کار واخلي چې له ختلو وروسته به يې راغورځوي.

په افغانستان کې په نژادي بنسټونو او دبېلتانه په غوښتنو له ولاړ شمال ائتلاف اودطالبانو دمتعصبې اسلامي بنسټپالنې له شرنه دخلاصون، په افغانستان کې دزعامت د سياسي خلا دډکولو، دسياسي استقلال دبيا اعادې، دملي واکمنۍ اودخاورې دبشپړتيا لپاره درېيم بالفعل قوت په يوازې سياسي هلو ځلو نشي جوړيدای. ددومره غټو ملي اهدافو اعاده په يوازې سياسي قوت نشي کېدای. ديوه بالفعل سياسي -پوځي درېيم قوت دجوړېدو نه پرته داقوت بې مانا دي.

دبالفعل درېیم قوت ټول جوړوونکي توکي په عام او باچا په ځانګړي ډول باید په دې واقعیت پوه شي چې، د یوغیر پوځي – سیاسي ، یوازې سیاسي درېیم قوت جوړول له شته سیاسي –پوځي واقعیتونو او نویو قومي غوښتنو څخه بې خبري او دیوه متمم په توګه له درېیم «سیاسي» قوت سره د مسعود د «پوځي» قوت یو ځای کول او لدې لارې یو بالفعل درېیم قوت جوړول په افغانستان کې د ملي جریان او د ربښتیني بالفعل درېیم قوت ځان وژنه ده.

داسلامي بنسټپالنې په پوځي قوت هم له سره باور نشي کېدای. په افغانستان کې یوازې او یوازې دنژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې د دواړو جګړه مارو پوځي قوتونو په ویلي کولو (له هرې لارې چې کېږي) د یو بالفعل درېیم قوت دجوړېدو لار اوارېدای شي.

باچا باید د درېیم قوت ټول جوړوونکي اساسي توکي، لویه جرګه، پیر، دافغان ملت ګوند، او ددې په څنګ کې آزادې ملي حلقې، ملي شخصیتونه، دروشنفکرانو استازي، دټولو قومونو مشران، وطنپال روحانیون او ملایان، ټول په یوه «افغاني» بنسټ دیوه اوبدلي ملي سازمان په توګه یوموټی کړي. خوله دې سره سره، د درېیم قوت دتشکیلاتي او ایدیالوژیک یووالي او په هیواد کې د ملي ایډیالوژۍ د تعمیم په خاطر دیوې ایډیالوژیکي –سازماني هستۍ موجودیت دیوبالفعل درېیم قوت په جوړېدو کې هبڅکله هم له نظره نشي غورځېدلای.

په ختیه پښتون خو په کلتوري لحاظ تاجک باچا د دریم قوت دجوړېدو لپاره له بل هرچا نه زیات مستعد قوت دی. دوینې او ژبې داډول ګډون او التقاطي تشخص باچا ته نن سبا په افغان سیاست کې یو بې ساري امکان ورکړی دی. خودباچا دپروني څلوېښت کلن سلطنت دخامې ډموکراسۍ دلسیزې او دتېرو دوه نیمو لسیزو دجګړې او د افغانستان دقومي جوړښت دپروني نسبي کوشېرونو دختلو په نتیجه کې له منځه تللی ملي پیوستون ښیي چې:

غیر پښتانه غټ او کوچني اقلیتونه اود کلتوري ستم لاندې پښتون اکثریت نه غواړي چې د دوی سیاسي او کلتوري حقوق دې بیا هم ټول د دربار د

پښتنو او دربار تـه دنژدې تاجکو د انحصار غوښتنو پـه لاس تالا والا شي. باچا بايد پدې پوه شي چې پښتـانـه بـه هم نـور هغـه بې قـبده اوبي شرطـه ونه مني. پښتانه نه غواړي چې په پښتنو کې دې دباچا دقاطع محبوبيت نه په استفادې سره، شمال ائتلاف، متحده جبهه او يا مسعود دربيم قوت دخپلو پوځي غوښتنو نـه ځار کړي. داسې نشي کېداي چې باچا دې دپښتنو په يوازې سياسي اودشمال ائتلاف په پوځي زور راشي.

باچا او نشنليزم:

نشنليزم چې په افغانستان کې يې په دولسمه پېړۍ کې دلومړي او اتلسمه پېړۍ کې ددويم پښتـانـه نشنليزم پړاوونه په بريالـيتوب ووهل، په نولسمه پېړۍ کې د افغان نشنليزم خپل دريم بشپړتيايي پړاو ته ننوت [۱۰۲]، دا پړاو دباچا تر وخته را رسېږي.

دباچا دسلطنت څلوېښت کلنه دوره دافغان نشنليزم دبشپړتيا پـه دريم سياسي پړاو کې، چې دنولسمې پېړۍ نه پيل او دده په دوره کې دخپل پخلي په يوه ځانګړي تبلور کې راغی، واقع ده. دومره چې دباچا دسلطنت وروستي لس کاله (ددموکراسۍ لسيزه) دافغان نشنليزم دپخلي او تبلور لپاره ښه ثابت نشول. باچا دافغان نشنليزم ددريم بشپړتيايي پړاو خالق نه، بلکې دی اوده سلطنت دافغان نشنليزم ددريم بشپړتيايي پړاو محصول دي.

افغان نشنليزم چې دنولسمې پېړۍ په وروستيو کې دخپل پخلي په بحراني، نويو او پخو پړاوونو کې راغی اوپه هيواد کې دملي يووالي اوقومونو ترمنځ دپيوستون په دود پـه شمال کې د قومي اجزاو يومتناسب بدلون تعقيب شو؛ دباچا پـه دوره کې يې، ديولړاقتصادي-کلتوري پروژوپـه تطبيق دخپل پخلي څو څو پاخه ګامونه هم واخيستل.

پـه هيواد کې د ملي ايډيالوژۍ د تعميم اوپه «افغاني هويت» دبېلو بېلو افغاني قومونو پـه قناعت کې دباچا دسلطنت ددويمې لسيزې دتذکرې دويش پروژې هومره اساسي رول ولوباوه لکه دده دسلطنت دڅلورمې لسيزې (۱۹٦۰ لسيزه) دپخوسرکونو شبکې چې دافغانستان داساسي سياسي - اقتصادي حوزو پـه نښلولو بېل بېل افغاني قومي توکي په کلتوري او اقتصادي بنسټونو

سره نژدې کړل [۱۰۳].

هوايي او ځمکني مواصلاتو، ټيلي کمونيکيشن، راډيو افغانستان، اودښوونې او روزنې د پرمختګ له مخې په هېواد کې د نوي تحصيل يافته قشر په روزنې سره د دولت او ولس ترمنځ کلتوري، اقتصادي او سياسي اړيکې نور هم پياوړي شول [۱۰٤].

داخو د باچا د سلطنت په دوره کې ؤ چې د هېواد په شمال کې د کوچې او د بشين پښتانه د ځای په ځای کونې د اتلسمې او نولسمې پېړۍ د قومي اجزاو په تناسب کې د مثبت بدلون ملي پروژه تعقيب شوه او لدې سره جوخت د هېواد د شمال يو شمير غير پښتانه اقليتونه په جنوب کې ميشت شول.

په عمومي توګه افغان نشنليزم په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې د سياسي جغرافيې د جوړېښت په کار کې بوخت و. خو، په شلمه پېړۍ او په تېره بيا د دې پېړۍ په نژدې نيمايي موده يعنی د باچا په څلوېښت کلن سلطنت کې يې برسېره پر نورو چارو د اقتصاد، کلتور، قانون، او ټولنيز پيوستون په کار کې څه ناڅه پرمختګ هم وکړ.

د هېواد د رسمي او ايکي يوې ژبې په ځای د دوو ژبو په منلو، د باچا سلطنت د ملي ايډيالوژۍ د تعميم په لار کې د ژبې د بنسټيز رول په نفې کولو سره د افغان نشنليزم په پخلي کې يو مرګوني څنډ پېښ کړ.

په ۱۹٤۷ کال، د پاکستان د جوړېدو په وخت کې، د باچا سکوت په «ډيورنډ لاين» پرتې دوړې پوکړې.

د ژبې او ختې په بنسټ په هېواد کې د قومونو د وېش له مخې سياسي او کلتوري حقوق په دموکراتيک ډول تامين نشول. دې کار په خپل وار د ملي ايډيالوژي د تعميم پروسه لازم پرمختګ ته پرېنښوده. له دموکراسۍ نه پخوا، تاجکو ته چې اصلاً د هېواد د نفوس په سلو کې د ولس جوړوي [۱۰۵] په سلو کې ۲۹،۲ غټ دولتي پوستونه [۱۰٦]، پښتنو ته چې د افغان نفوس په سلو کې لېترلږه ٦۳ جوړوي [۱۰۷] په سلو کې ۵۱،۹ دولتي غټ پوستونه (چې اکثره به محمدزيانو ته رسېدل) [۱۰۸]، لکه څنګه چې مخکې هم وويل شول، سادات و ته چې په افغان نفوس کې د پاملرنې وړ فيصدي نشي جوړولای، په سلو کې ٤،٦،

نورو سني قومونو ته په سلو کې ټول ټال ٥ ،٤ او اهل تشيع ته په سلو کې ٨ ،١ دادول پوستونه ورکړل شوي وو(١٠٩). دباچا دډموکراسۍ په دوره کې دا ويش په دې ډول و: پښتنو ته په سلو کې ٥٦،١ ، تاجکو ته ٣٣، ساداتو ته ٣،٢ ، نورو سني قومونو ته ٥،٥ او اهل تشيع ته په سلو کې ٢،٢ غټ دولتي پوستونه رسيدلي وو(١١٠).

باچا بايد پښتانه اکثريت او نورو کوچنيو قومي اقليتونو ته په کم نظر او غير سياسي سترګه ونه ګوري. هغه بايد پدې پوه وي چې پښتانه او نور کوچني اقليتونه دجګړې په کلونو کې دنويو غوښتنو او تجربو سره آشنا شويدي. پښتنو په عمومي ډول دشپېتمې لسيزې او په ځانګړي ډول له ١٩٧٨ نه را پدې خوا دکمونستي او اسلامي راډيکاليزم اوبنسټپالنې په دوو مخالفو قطبونو کې دوېش او ويلي کېدو اودجګړې دناوړو ملي عواقبو په توګه په هيواد کې دنويو قومي - نژادي غوښتنو دراپورته کېدو څخه نوې تجربې هم لاس ته ور وړې دي.

له يوې خواد باچا دسلطنت دوروستۍ لسيزې خامې ډموکراسۍ اوله بلې خوا په افغانستان کې دخلق-پرچم حکومت اودروسانو پوځي مداخلې داقليتونو او اکثريت ترمنځ ببخځن درزونه پيدا او لا ژور کړل. دټولنې په قومي جوړښت کې دپرچم دحکومت دلاسوهنې په نتيجه کې داقليتونو غير طبيعي ودې اوله اکثريت نه اقليت ته دپښتنو دراښکته کولو هڅې په افغان ټولنه کې دملي يووالي اوپيوستون شيرازه له منځه يووړه. باچا بايده ده چې د ١٩٩٢-٩٧ کلونو په دوره کې په بېلو بېلو څلورو قومي - سياسي واحدونو باندې دهيواد دويشلو ترخه واقعيتونه په نظر کې ونيسي.

داخو دملي ضرورت په بنسټ نه، بلکې داسلامي بنسټپالنې دجهانبينۍ دوکتورين دي چې دسياسي قدرت دانحصار لپاره دطالبانو تحريک دشمال دنژادي ائتلاف له پوځي قوت سره دجګړو په نتيجه کې نوموړي واحدونه له څلورونه دوو ته راښکته کړيدي.

باچا او نور بايد په دې پوه وي چې: طالبان يوايډيالوژيک، مذهبي، سياسي ، بنسټپال، جلاقوم دی، نه پښتون دی، نه تاجک ، نه بل اونه بل. قوماندان مسعود ته دغير پښتانه اقليتونو اوباچا ته دپښتانه اکثريت

دمشرۍ ورکول، پښتانه په طالبانو پورې تړل او یا پښتانه په بنسټپالنې او سخت دریځۍ نوم بدي کول د پښتنو او غیرپښتنو اقلیتونو د سپکاوي او دوي ته په ټیټ نظر د کتلو نه پرته بله مانا نلري. غیر پښتانه افغان قومونه هم باید باچا دیوه افغان مشر په حیث ومني.

باچا باید دیوې معقولې او متناسبې نمایندګۍ له مخې په افغانستان کې د «دولت» او «ټولنې» د فزیکي او معنوي بیارغونې د کار په «افغاني» بنسټونو فکر وکړي. په افغانستان کې په «غیر افغاني» روحیه د «دولت» او «ټولنې» بیاجوړول دهېواد د تجزیې سره مترادف ناوړه ملي عواقب لري.

دهېواد اداري – سیاسي یووالي په هېواد کې دملي ایډیالوژۍ او افغان نشنلیزم د پخلي یو بل پوخ ګام دی. باچا دهېواد د قومونو او سمتونو په بنسټ ولاړ زوړ اداري سیستم بدل کړ. په ۱۹۶٤ کې دهېواد نوی اداري–سیاسي سیستم د ۲۹ اداري–سیاسي واحدونو په نوم جوړشو[۱۱۱۱]. پخوا به خلکو ځان په خپلو «قبیلو» او «خیلونو» یاداوه. پدې دوره کې وچې خلکو ځان په خپلو اداري- سیاسي واحدونو یادکړ. دا په افغانستان کې دنشنلیزم د پخلي او ودې یوه ښه نښه وه. خود دموکراسۍ له لسیزې نه نیولې تر ننه پورې په هېواد کې د ملي پیوستون او اداري–سیاسي یووالي په ضد ډیر کار هم شوی دی. له ۱۹۹۲ کال نه وروسته ؤ چې ځینو افغان اقلیتونو په ښکاره دفدرالیزم غیر افغاني نقشې جوړې کړې. ددې ډول نقشو او غیر ملي غوښتنو واقعیتونه باید په سرسري نظر ونه لیدل شي. پکار ده چې باچا دهېواد د سیاسي - اداري رښتیې بیا رغونې په خاطر پاخه ګامونه په نظر کې ولري. ددې ډول غیر ملي او غیر افغاني غوښتنو په راپورته کولو کې په کمونستي راډیکالیزم (۹۲-۱۹٦٤) برسېره، اسلامي بنسټپالنه (۱۹۹۹-۱۹٦٤) هم لوی لاس لري.

نو، ترڅوچې دباچا تکتیک او ستراتیژي دنشنلیزم د پخلي له عناصرو جوړه نشي، وړونکی او مثبت سیاسي رول هم نشي لوبولای او افغانستان به د اسلامي بنسټپالنې دسقوط نه وروسته بیا هم دزعامت دیوې خطرناکې سیاسي خلا سره مخ شي.

افغان نشنلیزم نه په پښتانه اکثریت دقابضې اسلامي بنسټپالنې او نه داقلیتونو په ډیرو کوچنیو نژادي-قومي بتیو کې تبلور موندلای شي. ملي ایډیالوژي او نشنلیزم یوازې او یوازې په افغان بتۍ کې پخېږي او بس.

باچا او دموکراسي:

دباچا دسلطنت څلورمه لسیزه وه چې، د ۱۹٦٤ کال لویې جرگې دهیواد دهمدي کال اساسي قانون تصویب کړ [۱۱۲]. دموکراسي سره لدې چې په اصولو کې دسیاسي پلورالیزم په توگه یو مترقي عمل و، خو دشته سیاسي او ټولنیزو واقعیتونو په بنسټ ددموکراسۍ دلسیزې عواقب ډیر ناوړه وو. په یوه خام ذهني سیاسي چاپیریال کې دموکراسۍ دمثبتو په ځای منفي او ناوړه ملي عواقب وزیږول. دواړو، هم کمونستي او هم اسلامي راډیکالیزم او بنسټپالنې وده وکړه او په افغانستان کې یې د «دولت» او «ټولنې» ځو سوه کلنه افغاني شیرازه سرکپ کړه. اوس داهیله کیږي چې باچا دخپلې خامې دموکراسۍ دلسیزې په ناوړو ملي عواقبو پوه وي. اوس په افغانستان کې ددموکراسۍ مرحله نده. دهیواد دسیاسي جغرافیې او په هیواد کې په «افغاني» بنسټونو د «دولت» او «ټولنې» فزیکي او معنوي بیارغونه، په یوه وسپنیز نظم او ضبط کیږي. اوس دمضمرو محافظه کاریو اوبې ځایه سیاسي مصلحتونو وخت ندی.

باچا او اسلام:

افغانستان دتل لپاره یو اسلامي هیواد پاتې شویدی. دباچا دسلطنت په دوره کې هم افغانستان یو اسلامي دولت و. اسلام دافغانستان رسمي دین او حنفي فقهې دهیواد حاکم شرعي نظام جوړاوه [۱۱۳]. لکه څنگه چې مخکې هم ویل شوي دي، داسلامي شرعې په بنسټ ولاړ قضایي نظام یاقضائیه قوې (Judiciary) په افغانستان کې ددوو مقننه (Legislature) او اجرائیه (Executive) قوو سره دسیاسي قوت عنعنوي مثلث جوړاوه [۱۱٤].

په ۱۹۲۹-۱۹۱۹ دوره کې ؤ، چې دولت داساسي قانون د ٥٣ مادې په اساس دقضائیه قوې لرغوني استقلال او واک ته په احترام سره، هغه مقیده کړه. دفقهې او قضایي چارو دیوشمېر پوهانو په مرسته ؤ چې دولت پدې دوره

کې د بوه قضايي اومدون جزايي قانون په توګه د «تمسک قضاة امانية» په نوم دوه تېوکېزې رسالې دقاضيانو بې حده قضايي واک او اختيار ته حدودوټاکل[١١٥].

برسېره پردې، په همدې دوره کې وچې يوله بل څخه د حقوق العبد او حقوق الله په بېلېدو سره په قضايي او حقوقي چارو کې د پوليسو او ولايتي جرګو لاس پياوړی شو[١١٦].

په ٣٣-١٩٢٩ کې ؤ چې قضائيه قوه يوځل بيا دستروا ک خاونده شوه[١١٧]. دې قضايي واک دباچا دسلطنت دورې ته هم غزونې وکړې. خو دومره چې د شرعي قوانينو په څنګ کې سيکولر قوانين هم دورځنيو ضرورتونو سره موازي دژوند په بېلو بېلو اجتماعي، اقتصادي چارو کې تدوين او نافذ شول[١١٨].

دریېمه برخه

لنډیز

* د دموکراسۍ په لسیزه کې درې ډوله سیاسي جریانونه د درې سیاسي قوتونو په توګه منځ ته راغلل:

* کمونستان، لومړی سیاسي قوت

* اسلامي بنسټپالنه، دویم سیاسي قوت

* ملي جریان، دریېم سیاسي قوت

* په ۱۹۷۸ کال، دریېم قوت کمزوری، خو لومړي او دویم قدرت بشپړ سیاسي، ایډیالوژیک او پیاوړی سازماني تشکیل درلود.

* په همدې کال دلومړي قوت (خلق-پرچم) په لاس د سیاسي قدرت په نیولو، دویم قوت، اسلامي بنسټپالنې په ټوله ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې دډېرغښتي سیاسي - پوځي امکان په ترلاسه کولو دهیواد د آزادۍ جګړه په یوې داسې بشپړې مذهبي جګړې بدله کړه چې، په نتیجه کې ملي جریان یا دریېم قوت نه یوازې داچې د اسلامي بنسټپالنې په کمین کې ګېر شو، بلکې؛

* پدې دوره کې د دریم قوت یاملي جریان مورچل د تصوف د نقشبندیه (حضرت) او قادریه (پیر) طریقو په دوو مشرانو او یوه ملا (محمدي) ونیول شوه. د تصوف او مذهب دا سیاسي امتزاج د «درې ګوني اتحاد» په نوم یاد شو. دهمدې اتحاد په وجود کې دریېم قوت په یوه دویم لاس پوځي-سیاسي او غیر ایډیالوژیک موقف کې راغی:

* دریېم قوت د دموکراسۍ په لسیزه کې د «افغان ملت» او «مساوات» په بڼه کې یو کمزوری ایډیالوژیک قوت و؛ په ۹۲-۱۹۷۸ دوره کې د «درې ګوني اتحاد» په بڼه کې یو غیر ایډیالوژیک پوځي- سیاسي قوت شو. خو

دریم قوت نه یوازې داچې، نن یو ایډیالوژیک قوت نه دی، خپل پروني پوځي موقف یې هم له لاسه ورکړیدی.

* په کال ۱۹۹۲ کې دلومړي قوت په چپه کېدو سره، دې په نامه دریم قوت په کابل کې د دویم قوت دحکومت په وړاندې خپل پوځي-سیاسي موقف له لاسه ورکړ. په نتیجه کې دافغان نشنلیزم دڅوسوه کلن سیاسي قدرت دستګاه دویم قوت (اسلامي بنسټپالنې) ښه له پښو وغورځوله.

* ویلای شو چې: په افغانستان کې دریم قوت نه یوازې په بالفعل بلکې دیوه مستقل بالقوه قوت په توګه هم لامنځ ته ندی راغلی. دومره ده چې د دریم قوت اویاملي جریان دجوړیدو لپاره څه انرژي ذخیره شوې ده.

* په ۹۷-۱۹۹۲ دوره کې نژادګرې اسلامي بنسټپالنې په شمال او سوچه اسلامي بنسټپالنې او سخت دریځې په جنوب کې داسلامي بنسټپالنې ددوو سره ورانو ډلو په توګه، دخپل دښمن لومړي قوت خلق-پرچم دحکومت دچپه کېدو نه وروسته په هېواد کې دزعامت سیاسي خلاډکه نکړای شوه.

* له ۱۹۹٤ څخه، په جنوب کې دسوچه اسلامي بنسټپالنې او سخت دریځې څخه دوسلې په اخیستلو، دافغاني او پاکستاني مدرسو دطالبانو او نویو سیاسي شوو ملایانو څخه جوړ دطالبانو اسلامي تحریک په هیواد کې دسیاسي قدرت دنیولو کار پیل کړ.

* دطالبانو تحریک ځینو دریم قوت وباله خو داسې نه وه: داخو پرونۍ سترې شوې بنسټپالنه او سخت دریځي وه چې دیوه نوي ننني سیاسي - پوځي بدیل په توګه دطالبانو په وجود کې سره یو موټي شوه. نو، طالبان په ایډیالوژیک او سیاسي بنسټونو د دویم قوت (اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم) ادامه ده، نه دریم قوت.

* دطالبانو اسلامي تحریک او شمال ائتلاف او س دقوماندان مسعود په بنه کې، دواړه په افغانستان کې د دویم قوت، اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم سره نښتي دي. یو ددې بنسټپالنې ادامه او بل یې داسې نژادګره انشعابي څانګه ده چې ددې بنسټپالنې په ۹۲-۱۹۷۸ عروجي دورې کې یې په ښې ودې برسېره، نورې نژادي ډلې ټپلې هم دخپلې چپنې او پګړۍ لاندې

راوستې: د اسلامي بنسټپالنې د ادامې په دود د طالبانو اسلامي تحريک افغان سياست يوځل بيا انحصار او د شمال ائتلاف په بڼه کې د ې ناکامۍ اسلامي بنسټپالنې نژادي لار ونيوه نو په زغرده ويلای شو چې «شمال ائتلاف» او «طالبان» دواړه په افغانستان کې د دويم قوت توکي دي.

***

* ديوه بنسټپال خو غير (اخواني-وهابي) او ديوه معتدل خو غير سيکولر ملا په توګه به «محمدي» په افغانستان کې د دريم قوت د تجهيز په صورت کې، ښايي بيا هم د باچا لار ونيسي.

* د حضرت د فقهي د انفاذ غوښتنه يوه ډيره زړه او نه غوښتنه ځکه ده چې، هيڅ اوس هم تر اوسه پورې په افغانستان کې د دې غوښتنې مخالفت نه دی کړی. د هغه د باچا د بيا راستنيدو غوښتنه يوه اساسي او ربښتيانې غوښتنه نه ده. ديوه ملي ضرورت په توګه هغه د باچا بيا راستنيدلو او د دريم قوت جوړيدو ته د شک په سترګه ګوري.

* د ملي ګرايۍ او روحانيت التقاطي شخصيت دي چې پير، نن سبا له ملي او روحاني دواړو سرچينو څخه اوبه خور لري. ښکاري چې، هغه د دريم قوت او د هغه په راس کې باچا يو ملي ضرورت ګڼي.

* افغان ملي جريان، يو ښېړ مسلمان، خو غير روحاني او غير مذهبي جريان دی.

* تصوف او مذهب دواړه، له ملي بېخ او بنسټ نه پرته، په يوائې ځان نشي کولای د دريم قوت جوړ او رهبري کړي. پير ښايي په تمامه مانا خو، حضرت څه ناڅه ښايي د دې جريان روحاني او محمدي يې مذهبي توکي شي.

* په ۱۹۸۹ کې د راولپنډۍ د مشورتي شورې له خوا جوړ ديوه پردي موقت ائتلافي حکومت او بيا د پېښور د تړون له مخې په ۱۹۹۲ کال په کابل کې د مجاهدينو د اسلامي دولت د مشر په توګه د حضرت ټاکل، ښايي توجيه شي. خو، ديوه ملي جريان ديوه لومړي ګام په توګه ديوه بالفعل د دريم قوت په راس کې د تصوف او مذهب د رول د ملي جريان تحريفول دي.

***

* د يوغير پوځي- سياسي ، يوازې سياسي درېيم قوت جوړول له شته سياسي - پوځي واقعيتونو او نوو قومي غوښتنو څخه بې خبري او د يوه متمم په توګه له درېيم سياسي قوت سره د شمال ائتلاف د پوځي قوت يوځاي کول اولدې لارې بالفعل درېيم قوت جوړول په هيواد کې د ملي جريان اوربنتيني بالفعل درېيم قوت ځان وژنه ده.

* په يوه سره او بدلي پوځي- سياسي قوت باندې د درېيم قوت د بدلولو له پاره د دې قوت په ښخ اوسنئ کې د يوې ايډيالوژيکې سازماني هستې ځاى په ځاى کول به د يوه رښتيني بالفعل درېيم قوت ضمانت وکړي.

* درېيم قوت کېداي شي د شکل له مخې يوه ائتلافي بڼه ولري. خو، د ماهيت له مخې بايد يو ايډيالوژيک قوت هم وي. د يوه ايډيالوژيک نظام د نه موجوديت په صورت کې به دا قوت ډ يرژر سره و شيندل شي. بيا به د نژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې دراغورځولو له پاره د درېيم قوت بديل له پښو لويدلى وي.

* داخو يوه ايډيالوژيکه ساده ده چې، له درېيم قوت نه يو په پښو ولاړ سياسي (يا بالقوه يا بالفعل) قوت جوړوي. يو غير ايډيالوژيک درېيم قوت په هيواد کې د پوځي بدلونونو په نتيجه کې هيڅکله هم خپل سياسي ثبات نشي ساتلى؛ ځکه:

* داسې نده چې، يوازې او يوازې د دوو سره ورانو پوځي- سياسي قوتونو په جګړه کې يو بل، يامنځګړى يامخالف، پوځي- سياسي قوت درېيم قوت دی. درېيم قوت د خپل ايډيالوژيک موقف له مخې درېيم قوت ګڼل کيږي، دا موقف نن سبا په افغانستان کې پرته له يوه «ملي جريان» څخه، د «سياسي انديښنو» بل هيڅ يو «جريان» نشي خپلولى.

***

* په افغانستان کې په «غير افغاني» روحيه د «دولت» او «ټولنې» بياجوړول د افغانستان د ټوټه کېدو سره مترادف ناوړه سيمه ييز عواقب لري او په «افغاني» بنسټونو د «دولت» او «ټولنې» بيارغونه د درېيم قوت په بڼه کې د ملي جريان اساسي دنده ده. نو، د نن يو «رښتيني بالفعل درېيم قوت» د سبا د يوه «بشپړ ملي جريان» له متن سره نامترادفه مانا نشي لرلى.

په لنډ ډول، د درېيم بالفعل قوت دجوړېدو کورنۍ ستونزې اوخامۍ کېداي شي:

* دباچا محافظه کاري، خوشباوري او زړښت؛

* په باچا کې دشمال ائتلاف سياسي نفوذ اوپه دې ائتلاف باندې دهغه زړه تړل؛

* دافغان ملت گوند شيندلی اوغير سازماني حالت؛

* اوډېر په محافظه کاره طبعه کې دشمال ائتلاف يا شورای نظار نفوذ وگڼل شي.

نو؛

* ددرېيم قوت بنسټيزه خامي نن سبا په هغه کې په ښکاره اوپټه د قوماندان مسعود دشورای نظار او يا دشمال جگړه مار قوت زيات سياسي نفوذ، ددې قوت شيندلی سازماني حالت اوغير پوځي موقف دی.

خو؛ درېيم قوت دخپلو خاميو اوستونزو دليرې کولو په صورت کې، چې نه آسان او نه، نه کيدونکی کار دی، ډېر پياوړي امکانات هم لري:

* ددرېيم قوت څلور مهم جوړوونکي توکي:

باچا ديوه دولتي، لويه جرگه ديوه ملي، پير ديوه روحاني او افغان ملت ديوه سازماني- ايډيالوژيک قوت په توگه کولای شي ديوه داسې درېيم قوت بنسټ کېږدي چې په يوه بالفعل سياسي قوت برسېره، دډېر ژر پوځي کېدو استعداد هم ولري.

* هسې يوه نيمه کوچنۍ سياسي - نژادي حلقه اويو شمير څواکمنې خپلواکې څېرې چې په اسلامي بنسټپالنه کې زيات مالي امکانات لري، ددرېيم قوت اوملي جريان په وړاندې دمخالفينو پياوړی کتار نشي جوړولای:

* ددرېيم قوت اصلي مخالفين اسلامي بنسټپالي (وهابيان- اخوانيان) او نوي سياسي شوي وسله وال ملايان دي، چې ددرېيم قوت دټکولو او تکفير د «آيت» او «حديث» ډکې وسلې جوړولی شي.

* يو بالفعل درېيم قوت په اوسنيو شرايطو کې نشي کېدای، دضرورت

په بنسټ، يو ناپېيلی قوت وي، دا بالفعل درېيم قوت به خاماخا دلويديز په مرسته جوړېږي:

* له هرڅه نه مخکې په کار داده چې، هېواد له درې دښمنو:

بهرنی لاس اچونې، نژاد پالنې او اسلامي بنسټپالنې وژغوري.

***

* لومړي قوت دکمونستي او دويم قوت داسلامي سخت دريځيو او محافظه کاريو په بنوکې دخلکو په ټولنيز، کلتوري، عقيدوی او اقتصادي ژوند کې په لاسوهنو، ټولنه يوځل ددوی د پرونی «بې دينی» او بل ځل ددوی دننني «سخت دينی» په ضد په دښمنی او ورانی کې راوسته. ګاونډي يرغل په خپلو پوځي، سياسي او يا دواړو بنوکې لومړی، ددې قوتونو او ټولنې په منځ کې دې دښمنی او ورانی ته لمن ووهله او بيا يې له شمال او جنوب دواړو څخه په پوځي او سياسي بنسټونو ددواړو قوتو ننګه وکړه.

* دلومړي او دويم، دواړو قوتونو دانقلابي تيوريو په وړاندې دشتو افغان ټولنيزو، کلتوري او سياسي واقعيتونو حساسيت او تکړ دومره سخت ؤ چې نه يوازې پخپله «افغان دولت» او «افغان ټولنه» له پښو ولوېده، بلکې ددې قوتونو دانقلابي تيورو په نوم حقانيت يې په رښتيا چې غلط ثابت کړ:

* لکه څنګه چې دلومړي قوت دانقلابی تيوری، دماتې پيل افغانستان ؤ، نړيوال اسلامي راډيکاليزم او بنسټپالنې هم دامزل له همدې ټکي پيل کړيدي.

* اسلامي بنسټپالنه او سخت دريځي دخپل سياسي قدرت په اخواني، اخواني - نژادي بنوکې (۹۷-۱۹۹۲) يوځل او بيا دطالبانو په نوم دخپلو سياسي ملايانو (ديني علما) دسياسي قدرت (۹۹-۱۹۹۷) په بڼه کې په پاتې راتللو، دسياسي اسلام دنړيوالو راډيکال مشرانو، سيد قطب، مولانا ابوالاعلي مودودي او آيت الله خميني دکتورين په عملي ډول له ماتې سره مخ او داسلامي دولت دټولوا ک ټولي په توګه دديني عالمانو(Ulema) اويا سوچه اخوانيانو - وهابيانو دولت په افغانستان کې دنړيوال سياسي اسلام لپاره يوه ناکامه تجربه شوه.

څلورمه برخه

نتیجه او وړاندیز

پداسې حال کې چې، په یوه لاس کې د توپک او په بل کې د قرآن په نیولو، لا هم د اسلامي بنسټپالنې او راډیکالیزم لاس د افغان ټولنې په نبض اینبې دی، نو د دې دویم قوت، بالفعل ما تول له لاندې نه پورته په انقلاب او پاڅون، لې ترلږه، نن نه ښایي:

* له لاندې نه، دیوه انقلاب لپاره نه لا یو بالفعل، پوځي او ایډیالوژیک درېیم قوت منځ ته راغلی او نه لا افغان سیاسي تاریخ په «آیت» او «حدیث» باندې د دویم قوت په څېر بل مجهز قوت پېژني؛ نو:

* دا بنسټپالنه هم په کار ده، له پاسه، بخپله د بنسټپالنې، نیمه بنسټپالنې او اعتدال په تفکیک، دیوه نه، بلکې، د ځو خپلمنځیو پوځي تصفیو په نتیجه کې د اعتدال پوړیو ته په ور رسېدو خپل ځای د درېیم قوت ته پرېږدي. دا خو ځکه چې:

* دیوه نا مسلمان رژیم په نوم، دا خو لومړی قوت، کمونستي راډیکالیزم ؤ، چې، د لاندې نه، دیوه انقلاب په نتیجه کې چې، د سوچه مسلمان رژیم په نوم یې، دویم قوت، اسلامي راډیکالیزم سیاسي قدرت ته ورساوه، له پښو ولوېد.

اخیستنځي او یادښتونه

۱) وګورئ صباح الدین کشککي، دهه دموکراسي، ۱۵۰-۱۵۶ مخونه، دافغانستان دجهاد د ثقافتي شورا له خپرونو څخه، ۱۳۶۵ لمریز کال.

۲) له دې جریان څخه اوس یوازې او یوازې افغان ملت دافغانستان په نننی سیاسي ډګر کې څه ناڅه سیاسي حضور لري.

3) L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 499.

3*) Ibid, p. 691.

٤) بنیاد ګرایی کهن وواپسین، افغان ملت جریده، ۷۱-۷۰ پرله پسې ګڼه، ۱۹۸۸ کال.

5) Mohammad Enam Wak: "Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism" : Wak Foundation for Afghanistan, Peshawar, 1999, p. 22.

٦) صباح الدین کشککی، دهه دموکراسی، ۱٤۲ مخ.

۷) پورتنی اخیستنځی، ۱٤۵ مخ.

۸) وګورئ دافغانستان دخلکو ددموکراتیک ګوند مرامنامه.

9) Beverley Male (1982): Revolutionary Afghanistan, Croom Helm Ltd, 2-10 St John's Road, London SW 11, p.107.

10) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", in Jack Goldstone, Ted Robert, and Farrokh Moshiri (eds), Revolutions of late 20th century. (Boulder: Westview Press, 1991), pp. 162-193.

11) Kakar, 1979, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

12-17) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

18) Gupta, 1986, Ibid.

19) Beverly Male, p.110, op. cit
20) Glukhoded, 1978, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
21) Mukherjee, 1978, Ibid.
22) Beverley Male, p.111, op. cit.
23) Ibid, p . 112.
24) Mukherjee, Glukhoded, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
25) Halliday, 1988, Ibid.
26) Shahrani, 1984, Ibid.
27) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

٢٨) وګورئ زاهد احمدزی، دشیخ الاسلام محمد بن عبدالوهاب سلفي اصلاحي تحریک دنورو په نظر کې، ١٣-١٧ مخونه، پېښور، پاکستان، دجماعة الدعوة إلی القرآن والسنة له خپرونو څخه.

٢٩) پورتنی اخیستنځی ، ٦٢-٦٤ مخونه.

30) See Anwar-ul Haq Ahady, The Decline of Islamic Fundamentalism, Journal of Asian Studies, XXVII, 3-4 (1992).
31) Khomeini, 1981, See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
32) Akhavi, S., 1982, Ibid.
33) Anwar-ul- Haq Ahady, "The Decline of Islamic Fundamentalism", p . 231. op cit.
34-37) Ibid, pp. 231-234.
38) Pipes (1983), See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.
39-40) See A. Ahady, "The Decline of Islamic Funda-

mentalism, pp. 231-234, op. cit.

41) Mohammad Enam Wak: "Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism", 1999, P. 3, op cit.

42) Ibid, p. 8 .

43) Ibid.

44) Ibid, Preface, p. 8 .

٤٤*) دشهادت جریده، ۳۰ جولای، ۱۹۹۲، پېښور.

45) A research conducted by Wak Foundation For Afghanistan (WFA), 1997-1999, Peshawar.

46) See Anwar-ul- Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

٤٧) انجنیر استقلال (محمد انعام واک) ، دافغان ملت جریده، دویمه دوره، لسمه گڼه، څلورم مخ، ۱۹۸۹، اپریل، پېښور.

48) Daily "The Frontier Post" (Weekend Post), P.8 , March 17, 1995, Peshawar.

٤٨*) زما خپله څېړنه (مؤلف).

49) Mohammad Enam Wak, op.cit., p. 24.

٥٠) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال دخپرې شوې مرامنامې دویم مخ.

٥١) پورتنۍ مرامنامه، دریم مخ.

٥٢) رر رر ۳-٥ مخونه.

٥٣) رر رر دویم مخ.

٥٤) رر رر

٥٥) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال د خپرې شوې مرامنامې لومړی مخ.

٥٦):

- صباح الدین کشککي، دهه دموکراسي، ١٥٤ مخ.

- وگورئ له ۱۹۷۳ نه وړاندې دافغان ملت دگوند نشراتي ارگان، افغان ملت خپرې شوې گڼې.

L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 612.

۵۷) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال دخپرې شوې مرامنامې دریم مخ.

۵۸) همدا مرامنامه.

۵۹) وګورئ: ددې گوند د ۱۳۵۲ لمریز کال مرامنامه، ددې گوند د ۱۳۷۵ لمریز کال (۱۹۹۸) خپره شوې مرامنامه، په کابل، پېښور او اروپا کې ددې گوند دمرکزي نشراتي اورگان «افغان ملت» تولې خپرې شوې گڼې، او په پېښور کې ددې گوند دويم نشراتي اورگان «استقلال» خپرې شوې گڼې.

۶۰) صباح الدين کشککي، دهه دموکراسی، ۱۵٤ مخ.

۶۰*) دافغان ملت جريده، د ۱۹۶۶ کال دډسمبر دمياشتې د ۲۷ نېټې گڼه.(L. Dupree, Afghanistan, 1980, p. 612).

۶۱) دافغان ملت گوند د ۱۹۹۷ کال دخپرې شوې مرامنامې اوم مخ.

۶۲) انجنير محمد انعام واک، په افغان بحران کې ددريم قوت اودهغه دستراتيژۍ په هکله څينې واقعيتونه، (په انگرېزي ژبه) افغان ملت جريده، اتم مخ، ۱۹۸۸ کال، ديارلسمه او څوارلسمه گڼه، پېښور.

۶۳) پورتني اخيستنځی.

۶٤) دافغان ملت گوند اعلاميه د ۱۹۸۹ کال دمارچ مياشت.

۶۵) وګورئ دشهادت جريده، ۱۳۶۸ لمريز کال، دجوزا دمياشتې لسمه، پرله پسې گڼه ۱۸۰، دولسم کال، پېښور.

۶۶) وګورئ ونېڅي (انجنير محمد انعام واک)، دافغان ملت دگونداعلامېې په هکله دشهادت دجريدې څغلند نظر ته يوه سرسري کتنه، دافغان ملت جريده، لومړی، دريم او اوم مخونه، د ۱۳۶۸ کال دغويي او غبرگولي مياشتې، اتلسمه او نولسمه گڼه، پېښور.

۶۷) وګورئ انجنير محمد انعام واک، ستراتيژي قدرت سوم دربرابر ستراتيژي های چپ وراست برنده است؟ دافغان ملت جريده، دولسمه گڼه، لومړی او دويم مخونه، د ۱۹۸۸ کال دجولای مياشت، پېښور.

وګورئ انجنير واک، په افغان بحران کې ددريم قوت اودهغه دستراتيژۍ په هکله څينې واقعيتونه (په انگرېزي ژبه)، افغان ملت جريده ۱۳-۱٤ گڼه،

اگست، سپتمبر مياشتي، ۱۹۸۸ کال، پيښور.
۶۸) وګورئ دسباوون زيرى، دمجاهدينو دموقت ائتلافي حکومت خپروونکى اورګان، څلورمه ګڼه، داګست مياشت، ۱۹۸۸ کال، پېښور.
۶۹- وګورئ انجنير واک، انعکاساتي مربوط به ستراتيژى قدرت سوم، افغان ملت جريده، ۱۳-۱۴ ګڼه، ۱۹۸۸ کال، پېښور.
۷۰) وګوري ۶۲ اخيستنځى.
۷۱) دافغان ملت جريده، پنځم مخ، ۱۹۹۵ کال، مارچ-اپريل، دويمه دوره، شپږمه ګڼه، پېښور.
۷۲) دافغان ملت ګوند ددارالانشاء له قوله.(24 August, 1999)
73) Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism: op . cit .
74) Eden Naby (1986), "The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan. In A. Banuazizi and M. Weiner (eds): The State, Religion and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, p.131.
۷۵) قومي مساوات او ملي يووالى، دافغان ملت جريده، ۴۲-۴۳ ګڼه، مارچ ۱۹۹۵.
76) See Anwar-ul Haq Ahady,"Afghanistan: State Breakdown", op. cit .
77) Oliver Roy, Islam and Resistance in Afghanistan, Combridge University Press, London, 1986, P 114 .
۷۸) محمد انعام واک، پښتونولي او اسلام، يوه نه خپره شوې څېړنه، ۱۹۹۸، پيښور.
۷۸*) پورتنى اخيستنځى.
۷۹) صباح الدين کشککي، دهه دموکراسي، ۳۳ مخ، د ۱۹۶۴ کال داساسي قانون ۷۸ ماده، ۱۳۶۵ لمريز کال.
۸۰) د ۱۹۶۴ کال داساسي قانون ۴۵ ماده، ډاکټر عبدالعلي ارغنداوى،

ژوندی خاطرې، ٤٩٧ مخ، ١٩٩٧ کال، پېښور.

81) Sayed Feda Yonas (Setar-e-Shujaat): Afghanistan: Jirgas and Loya Jirgas: The Afghan Tradition (977 AD-1992 AD) p.VI,19,1988, Peshawar.

٨٢) پروفیسر عبدالرسول امین، دافغانستان د تولنې دزعامت خلا، ٢٥ مخ، د آزاد افغانستان دلیکوالو تولنه، ١٩٩٥ کال، پېښور.

ډاکتر انورالحق احدي، دافغان ملت جریده، ٧٧-٧٦ گڼه، ١٩٩٨ کال.

٨٣) صباح الدین کشککي، دهه دموکراسي، ٣٢مخ.

٨٤) پورتني اخیستنځي، ٣٢ مخ.

٨٥) رر رر

٨٦) رر رر

٨٧) رر ٣٣ مخ

٨٨) رر ٣٣ مخ

89) Sayed Feda Yonas (Setar-e-Shujaat) Op. cit.

٩٠) پروفیسر ډاکتر انوارالحق احدي، افغانان باید هغه څه ونکړي چې دجرگې د کمزورتیا سبب شي، دافغان ملت جریده، څلورم مخ، ٧٧-٧٦ پرله پسې گڼه، ١٩٩٨ کال، داگست میاشت.

٩١) پورتني لیکوال، پورتنۍ جریده، لویه جرگه، سوله او مشروعیت، لومړۍ او دریم مخونه، ٦٨-٦٩ پرله پسې گڼه، ١٩٩٧ کال.

٩٢) وگورئ ٩٠ اخیستنځۍ.

٩٣) وگورئ ٩١ اخیستنځۍ.

٩٤) وگورئ دافغان ملت جریده، ٧١-٧٠ پرله پسې گڼه، ١٩٩٨ کال.

٩٥) پورتنۍ اخیستنځۍ.

٩٦) وگورئ ډاکتر انوارالحق احدي، له باچانه د خلکو توقعات، دافغان ملت جریده، ٧١-٧٠ پرله پسې گڼه، ١٩٨٨ کال.

٩٧) پورتني اخیستنځۍ.

98) AIC, Monthly Bulletin, No. 76, July 1987, pp . 2-8.

99) Oliver Roy, Islam and Resistance in Afghanistan, 1986, pp. 124, 125 . op. cit.

۱۰۰) وگورئ ۹۶ اخیستنځی .

۱۰۱) پورتنی اخیستنځی .

102) See Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism, op. cit .

103) Richard S. Newell, The Prospect of State Building in Afghanistan: The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, pp.114-116.

104) Ibid.

105) The Ethnic Composition of Afghanistan, p. 27: A Six year Survey and Research of Wak Foundation for Afghanistan (1991-1996), Peshawar, 1999 .

۱۰۶) افغان ملت جریده، قومي مساوات او[illegible]والی، ۴۲-۴۳ گڼه، ۱۹۵۵ کال.

PROPERTY OF ACKU 8238

۱۰۷) وگورئ (۱۰۵) اخیستنځی

۱۰۸) ‌‌رر ۱۰۶ رر

۱۰۹) رر ۱۰۶ رر

۱۱۰) رر ۱۰۶ رر

111) L. Dupree, Afghanistan, 1980 edition, pp. 156-157.

۱۱۲) صباح الدین کشککي، دهه قانون اساسي، ۳۲-۳۳ مخونه.

113) See Anwar -ul Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown", op.cit.

114) Mohammad Enam Wak: Afghanistan: Afghan Nationalism and Islamic Fundamentalism, op cit., p.8.

۱۱۵) میرغلام محمد غبار، افغانستان در مسیر تاریخ، ۹۵۷ مخ، ۱۹۶۷، کابل.

۱۱۶) پورتنی اخیستنځی .

117) See Anwar-ul Haq Ahady, "Afghanistan: State Breakdown, op. cit .

118) Ibid.

Eden Naby (1986), "The Changing Role of Islam as a Unifying Force in Afghanistan", In A. Banuazizi and M. Weiner (eds): The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan, p. 131.

ARIC
B
4.3831
WAK
8238 cp.1

Wak Foundation for Afghanistan (WFA)

(Research and Implementing Institute for Afghanistan Rehabilitation, Development and Drug Control Program)

AFGHANISTAN CRISES:

THE 3rd ALTERNATIVE

Mohammad Enam Wak

1999

Download from:aghalibrary.com